

DISSERTATIONES PHILOLOGIAE ESTONICAE
UNIVERSITATIS TARTUENSIS

DISSERTATIONES PHILOLOGIAE ESTONICAE
UNIVERSITATIS TARTUENSIS

17

**VERBI JA NOOMENI
PÜSIÜHENDID EESTI KEELES**

KADRI MUISCHNEK

TARTU ÜLIKOOLI
KIRJASTUS

Tartu Ülikooli filosoofiateaduskond, eesti ja soome-ugri keeleteaduse osakond

Väitekiri on kaitsmisele suunatud Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna eesti ja soome-ugri keeleteaduse osakonna nõukogu poolt 25. mail 2006

Juhendaja: professor Mati Ereht (Tartu Ülikool)

Oponent: professor Helle Metslang (Helsingi ülikool)

Kaitsmine toimub 29. juunil 2006. a. kell 14.15 Tartu Ülikooli Nõukogu saalis

ISSN 1406–1325

ISBN 9949–11–386–5 (trükis)

ISBN 9949–11–387–3 (PDF)

Autoriõigus Kadri Muischnek, 2006

Tartu Ülikooli Kirjastus

www.tyk.ee

Tellimus nr. 311

EESSÕNA

Eesti keele püsiühendite juurde juhatas mind praktiline vajadus. Tegelesin nende keelendite automaattöötusega ja selle käigus mõistsin, et eduka automaatse lähenemise aluseks on püsiühendite hea tundmine. Ja mida rohkem ma verbikeskseid püsiühendeid lingvistilisest perspektiivist uurisin, seda rohkem nad mind huvitama hakkasid. Huvi tulemused on nüüd kogutud siia kaante vahele.

Selle töö valmimise eest tahaksin tänada eelkõige oma juhendajat prof Mati Ereltit, aga ka kõiki oma töökaaslasi TÜ arvutilingvistika uurimisrühmast ja seminarikaaslasi süntaksi eriseminarist, sh Liina Lindströmi ja eriti Ilona Trage-lit konstruktiivse kriitika eest.

Minu eriline tänu kuulub minu perekonnaliikmetele, kes minu jaoks kiirel ajal ise hakkama said ja minu kodused kohustused enda peale võtsid.

Tartus,
28. mail 2006

SISUKORD

ARTIKLITE PEALKIRJAD JA ILMUMISANDMED	8
1. SISSEJUHATUS	9
1.1. Töö eesmärgid	9
1.2. Materjal	10
1.3. Töö ülesehitus	11
2. PÜSIÜHENDID	12
2.1. Idioom	13
2.1.1. Nunberg, Sag ja Wasow 1994	15
2.1.2. Fillmore, Kay ja O'Connor 1988	16
2.2. Kollokatsioon	17
2.3. Tugiverbiühend	18
2.3.1. Terminoloogiast	18
2.3.2. Tugiverbiühendi piirid ja omadused	19
2.4. Püsiühendite käsitlemisest eesti keeleteaduses	22
2.5. Kokkuvõtvalt püsiühenditest	26
3. GRAMMATISEERUMINE JA LEKSIKALISEERUMINE	28
4. VERB KUI LAUSE STRUKTUURILINE KESE	31
5. ÜLEVAADE VERBIST JA NOOMENIST KOOSNEVA PERIFRAS- TILISE VERBI KÄSITLEMISEST EESTI KEELETEADUSES	33
6. ARTIKLID	40
Sissejuhatuses viidatud kirjandus	41
ARTIKLID	47
KOKKUVÕTE	185
KOGU VÄITEKIRJAS VIIDATU KIRJANDUS	188
SUMMARY	
Fixed expressions consisting of verbs and nouns in Estonian	196
ELULOOKIRJELDUS	199
<i>CURRICULUM VITAE</i>	200

ARTIKLITE PEALKIRJAD JA ILMUMISANDMED

1. Muischnek, Kadri ja Heiki-Jaan Kaalep 2002. Using Text Corpus to Create a Comprehensive List of Phrasal Verbs. – LREC 2002. Third International Conference on Language Resources and Evaluation. Proceedings, volume I, lk 101–105.
2. Muischnek, Kadri 2004. Verbi ja noomeni püsiühenditest eesti keeles. – Keel ja Kirjandus nr 8, lk 574–589.
3. Muischnek, Kadri 2006. Eesti keele verbikesksete püsiühendite nominaalsetest komponentidest. – Keel ja arvuti. Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 6. Toimetanud Mare Koit, Renate Pajusalu ja Haldur Õim. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 51–71.
4. Muischnek, Kadri 2005. Eesti keele tugiverbid ja nende mõju lause ehitusele. – Emakeele Seltsi aastaraamat 50. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts, lk 11–38.
5. Muischnek, Kadri 2006. Tugiverbist üldiselt ja intransitiivsest tugiverbikonstruktsioonist lähemalt. – Ilmumas TÜ eesti keele õppetooli preprintis “Lause argumentstruktuur”.
6. Muischnek, Kadri 2006. Eesti keele verbikesksed püsiühendid tekstikorpuses. Emakeele Seltsi aastaraamat 51. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts, lk 80–105.
7. Muischnek, Kadri ja Heiki-Jaan Kaalep 2006. Multi-word verbs in a flective language: the case of Estonian – Proceedings of the EACL 2006 Workshop on Multi-word-expressions in a Multilingual Context. Trento, Itaalia, lk 57–64.

1. SISSEJUHATUS

Tervikliku lause (osalause, lausungi) struktuuriliseks keskmeks on predikaatverb, mis väljendab lausega kirjeldatud sündmuses osalejate suhet sündmusega ning määrab ära tuumargumentide vormistuse selles lauses. Predikaadiks võib olla verb üksi, aga võivad olla ka perifrastilised verbid – finiiitverbi ühendid infiniidi, noomeni või afiksaaladverbiga, milles üks komponent komplitseerib sarnaselt afiksiga teise tähendust ning mille puhul lausemalli ei määra finiiitverb üksi, vaid ühend tervikuna (EKG II: 19). Eesti keele grammatikakirjelduses loetakse perifrastilisteks verbideks tavaliselt ühendverbe, ahelverbe ja väljendverbe, st finiiitverbi ühendeid afiksaaladverbi, infiniidi või noomeni(te)ga. Ühendverbi puhul on ühendi sisuliseks tuumaks verb ja komplitseerivaks komponendiks afiksaaladverb. Ahelverbi puhul on ühendi sisuliseks tuumaks infiniit, väljendverbi puhul noomen(id).

Arvutilingvistiliste rakenduste jaoks on nii perifrastilised verbid kui ka muud püsiühendid sageli vigade ja raskuste allikaks, ilmekas on ühe probleemi sissejuhatava artikli pealkiri – “*Multiword Expressions: A Pain in the Neck for NLP*” (‘Mitmesõnalised ühendid: keeletehnoloogia nuhtlus’) (Sag jt 2002). Eesti keele süntaktilise analüsaatori looja Kaili Müürisep kirjutas aastal 2000 automaatse süntaksianalüüsi probleemkohtadest: “Lahendust vajab ühend- ja väljendverbide analüüsi probleem. Praegu analüüsitakse selliste verbide nimi- ja määrsõnalisi komponente vastavalt nende morfoloogilisele vormile.” (Müürisep 2000: 96)

1.1. Töö eesmärgid

Käesoleva töö eesmärgid võib jagada lingvistilisteks ja arvutilingvistilisteks. Põhiliseks lingvistiliseks eesmärgiks on uurida hajusate piiridega verbikesksete püsiühendite hulka ja vastata järgmistele küsimustele:

Millist koosneb see hulk, st milliseid alamhulki on võimalik eristada?

Millist koosneb verbist ja noomeni(te)st koosnev püsiühend, st millised tunnused iseloomustavad püsiühendeid moodustavaid verbe ja noomeneid?

Kuidas neid püsiühendeid kasutatakse, st kuidas nad esinevad tekstis? Millised tegurid mõjutavad püsiühendi käitumisomadusi? Millistel tingimustel on püsiühendi nominaalne komponent kindlasse vormi kivilinenud ja millistel tingimustel saab ta muutuda oma grammatilise positsiooni määratud raamides?

Arvutilingvistilised eesmärgid on järgmised.

Selgitada võimalusi verbikesksete kollokatsioonide automaatseks statistika-põhiseks tuvastamiseks eestikeelses tekstis ja rakendada püsiühendite tekstis esinemise ja käitumise kohta kogutud teavet nende püsiühendite leksikoni-põhisel märgendamisel.

1.2. Materjal

Käesolevas töös analüüsitud keelematerjal pärineb eesti keele püsiühendite andmebaasist, eesti keele segakorpuse ajalehetekstidest ja püsiühendite suhtes märgendatud korpusest.

Verbikesksete püsiühendite andmebaasi aluseks on järgmised sõnaraamatud või leksikonid:

1. Fraseoloogiasõnaraamat (Õim 1993)
2. Eesti kirjakeele seletussõnaraamat (EKSS)
3. Filosoofi tesaurus (<http://www.filosoft.ee>)
4. Ühendverbide loend Cornelius Hasselblatti teosest „Das estnische Partikelverb als Lehnübersetzung aus dem Deutschen.” (Hasselblatt 1990)
5. Andrus Saareste “Eesti keele mõistelise sõnaraamatu” indeks (Saareste 1979)
6. Asta Õimu “Sünonüümisõnastiku” mitmesõnalised märksõnad (Õim 1991)

Lisaks sõnaraamatutest pärit sõnaühenditele sisaldab andmebaas ka statistiliste meetoditega 23 miljoni sõna suuruses korpuses tuvastatud kollokatsioone. Kollokatsioonide tuvastamist käsitleb käesoleva töö 1. artikkel.

Umbes 4000 verbiühendit selles andmebaasis on ühendverbid, mis käesolevas töös käsitlemist ei ole leidnud, ülejäänud moodustavad verbi ühendid noomeni, noomenifraasi või adpositsioonifraasiga.

Verbi ja noomeni ühendite kasutusnäited pärinevad ajalehe Eesti Ekspress (maht 7,5 miljonit sõna) ja ajalehe Postimees (maht 33 miljonit sõna) korpusest, mis kuuluvad loodavasse eesti keele segakorpusesse (selle kohta vt <http://www.cl.ut.ee/korpused/segakorpus/>). Ajalehekeel on näidete allikaks valitud kui oletatavasti üldkeelele kõige lähedasem kirjaliku keelekasutuse esindaja.

Verbist ja noomeni(te)st koosnevad püsiühendid on märgendatud umbes 300 000 sõnast koosnevas tekstikorpuses, mis koosneb enam-vähem võrdsetes osades ajalehtede, ilukirjanduse ja populaarteaduse tekstidest. Seda materjali on analüüsitud kuuendas artiklis.

Need korpused on kirjaliku keele kogud, püsiühendite käitumine suulises kõnes jääb väljapoole selle töö ulatust.

1.3. Töö ülesehitus

Selle töö põhiosa moodustavad seitse artiklit, mis käsitlevad verbist ja noomeni(te)st koosnevaid püsiühendeid, mis tervikuna või mille verbaalsed komponendid võivad lauses esineda predikaadina. Need artiklid käsitlevad selliste püsiühendite automaatse tuvastamise üht võimalust (1. artikkel), tüüpe (2. artikkel), tüüpiliselt selliseid püsiühendeid moodustavaid verbe (2. artikkel) ja noomeneid, noomeni- või adpositsioonifraase (3. artikkel) ning selle püsiühendi esinemist ja käitumisomadusi kirjalikus tekstis (6. artikkel). 4. ja 5. artikkel analüüsivad tugiverbiühendit – nähtust, millega põrkasin kokku 2. artikli kirjutamise käigus ja mida pole eesti keeles eelnevalt kirjeldatud. Viimane, 7. artikkel on, nagu esimenegi, arvutilingvistiline ja demonstreerib artiklites 2–6 esitatud lingvistiliste teadmiste rakendamise võimalusi verbikesksete püsiühendite leksikonipõhisel märgendamisel tekstis.

Sissejuhatuses käsitletakse esiteks selle töö kirjeldusobjekti – püsiühenditega – seotud probleemistikku ja mõisteid. Vaatluse all on verbikesksete püsiühendite liigid (idoom, tugiverbiühend, kollokatsioon (osa 2)). Peatutakse ka nende käsitlemisel eesti keeleteaduses (osa 2.4).

Käesolevas töö 4. artiklis on vaadeldud käsitletud materjali – verbikesksete püsiühendite – seoseid grammatiseerumise ja leksikaliseerumisega. Neid mõisteid selgitatakse sissejuhatuse 3. osas.

Töö 4. ja 5. artiklis on kasutatud argumentidstruktuuri mõistet, seda käsitleb sissejuhatuse 4. osa. Sissejuhatuse 5. osa annab ülevaate perifrastilise öeldise ja lähedaste nähtuste käsitlemisest eesti grammatikakirjeldustes. Sissejuhatuse viimane, 6. osa annab ülevaate töö põhiosaks olevates artiklites ja iga artikli panusest väitekirja kui tervikusse.

2. PÜSIÜHENDID

Püsiühend (ingl *fixed expression, multi-word expression, multi-word unit*) on kahe või enama sõna(vormi) ühend, mida on mingi tähenduse väljendamiseks tavaks koos kasutada.

Püsiühendid on keelendid, mida inimese mälus arvatavasti (aga hea keele- tehnoloogilise rakenduse leksikonis kindlasti) talletatakse tervikuna. Sellised “pooltooted” on aina rohkem lingvistide (ja ka arvutilingvistide) huvi objektiks, sest moodustavad olulise osa nii keele mentaalsest leksikonist kui ka jooksvast tekstist.

Püsiühendite iseloomustamiseks kasutatakse tüüpiliselt selliseid tunnuseid nagu mitmesõnaline, tavapärane, üldkasutatav, stabiilne, piiratud kombineerumisvabadusega, võib olla idiomatiseerunud, võib olla ekspressiivse või emotsionaalse tähendusvarjundiga.

Kui püsiühendi tähendus ei ole teda moodustavate sõnade (püsiühendi komponentide) tähenduste summa, on tegu idioomiga (nt *jalga laskma*). Kui sõnad esinevad ühendis oma tavatähendustes, on tegu kollokatsiooniga (nt *sala- duseks jääma*). Mõisteid *idioom* ja *kollokatsioon* käsitletakse pikemalt osades 2.1. ja 2.2.

Harald Burger eristab eraldi püsiühendite liigina lisaks idioomidele ja kollokatsioonidele veel osalisi või poolidioome (*Teil-Idiome*), milles osa komponente on oma põhitähenduses ja osa väljendispetiifilises tähenduses (nt *araks lööma*) (Burger 1998: 32, 38).

Eesti keeleteaduses on püsiühendi kohta kasutatud terminit fraseem ja püsiühendi kohta, mille komponendid ei ole oma tavatähendustes, terminit fraseologism (nt EKK: 520; vt ka käesoleva sissejuhatuse osa 2.4.).

Püsiühendite kirjeldamisel ja liigitamisel ei ole vähemalt Rosamud Mooni (Moon 1998: 2) ega Wolfgang Fleischeri (1982: 8) väitel üldaktsepteeritud üldkasutatavat terminoloogiat, eriti terminid kollokatsioon ja idioom on erinevates käsitlustes erineva sisu ja mahuga. Või, Arvo Krikmanni sõnadega, “eri autorid on väga erinevail arvamustel selle kohta, kust just püsiühendite maailma piir peab kulgema, millised üksused sinna tohivad kuuluda ja kas need peavad või ei pea tingimata olema kujundkõnelised” (Krikmann 2004: 103).

Tervikuna paistab vähemalt viimaste aastakümnete kirjanduses korduvat väide, et püsiühendid moodustavad sellise hulga või jada, mille ühes otsas on täiesti fikseeritud ühendid, millele saab tähenduse omistada ainult tervikuna, ja teises otsas kollokatiivsed ühendid, mille komponendid on oma põhitähenduses ja ühendi kui terviku tähendus moodustub tema osade tähenduste summast, kuid neid on mingi tähenduse väljendamiseks tavaks koos kasutada (nt Benson jt 1986: 252–254; Moon 1998: 19).

Milleks on keeles vaja püsiühendeid? Laenan vastuse Arvo Krikmannilt: “Püsiühenditel on kujuteldavasti kaks põhifunktsiooni: 1) kõneökonomiline – võimaldada suhelda aja- ja energiasäästlikumalt ja/või 2) retoorilis-poeetiline –

lisada kõnele ilu, värvi, assotsiatiivsust, kujundlikkust jne., seega ka mõjukust.” (Krikmann 2004: 103)

2.1. Idioom

Angloameerika keeleteaduses on idioomiks tüüpiliselt nimetatud (ka) sellist püsiühendit, mida eesti (põhiliselt saksa ja vene taustaga) käsitlused on nime-
tanud fraseologismiks.

Idioom on uurituim püsiühendite liik, kuid selle keelendi täpse määratluse suhtes konsensus puudub (vt nt Moon 1998: 3–5, Nunberg jt 1994: 492, Croft ja Cruse 2004: 230). Kitsa lähenemise kohaselt on idioom vormilt täiesti eba-
produktiivne ja tähenduselt täiesti mittekompositsiooniline (semantiliselt jagu-
nematu) sõnaühend (nt Wood 1986: 95). Levinud definitsiooni kohaselt on
idioom selline sõnaühend, mille tähendus ei ole tema komponentide tähenduste
summa, st idioom on sõnaühend, mille tähendus on üks minimaalne semantiline
üksus (nt Cruse 1986: 37).

Paljusid idioome iseloomustab süntaktiline jäikus, st võimetus kombi-
neeruda grammatiliste kategooriatega, mis nende süntaktilise kuju ja nende
komponentide morfosüntaktilise kuuluvuse alusel peaksid võimalikud olema
(Fleischer 1997: 52–66, Nunberg jt 1994: 492). Näiteks peaks inglise keele
puhul olema võimalik verbist ja tema objektist koosnevast fraasist moodustada
passiivi, kuid paljude idioomide puhul (valvenäide on *kick the bucket* ‘surema’)
pole see võimalik. Ka eesti keeles saab idiomaatiline verbikeskne püsiühend
enamasti kombineeruda kõigi verbi muutekategooriatega (näited 1–8), kuid
prototüüpse väljendverbi kui idiomaatilise ühendi käändsõnaline komponent ei
kombineeru arvukategooriaga vabalt (9), ei allu objekti käändevahelduse reeg-
litele (10), samuti ei saa käändsõnalist komponenti modifitseerida (11) ega
relativeerida (12):

- (1) *Ja kui saadakse aru, et see ei olnudki nali, siis...*
- (2) *Mul on väga kahju, et sellest on valesti aru saadud.*
- (3) *Nad ei paista aru saavat, et...*
- (4) *Temast ei saadavat õieti aru.*
- (5) *Kui ma sellest aru saaksin, ...*
- (6) *Kui ..., ei saaks Euroopa meist aru ega...*
- (7) *...siis saagu ta oma eksisammust aru...*
- (8) *Ärgu laululava personal meist valesti aru saagu –*
- (9) **Nad said kõigest arud/arusid.*
- (10) **Lõpuks ometi sain ma aru (GEN).*
- (11) **Sain loetust head aru.*
- (12) **Aru, mille ma loetust sain, oli ...*

Avara idioomidefinitsiooni pakuvad kaks järgmist autoriterühma, kelle idioomikäsitlusi vaadeldakse lähemalt osades 2.1.1. ja 2.1.2.

Geoffrey Nunberg, Ivan A. Sag ja Thomas Wasow defineerivad oma artiklis "Idioms" (Nunberg jt 1994: 492–493) idioomi prototüüpsete tunnuste abil. Ainus kõigile idioomidele kohustuslik tunnus on see, et idioomi tähendust või kasutust ei saa järeldada või vähemalt täielikult järeldada idioomi komponentide tähendusest või kasutusest. Tunnuste hulka, mis pole kohustuslikud kõigile idioomidele, kuuluvad lisaks süntaktilisele jäikusele veel kujundkõnelikkus – metafoorsus (nt *jõudis haljale oksale*), metonüümia (*veeretab süü kellegi kaela*) või hüperbool (nt *rääkis kellegi surnuks*). Nunbergi jt järgi esinevad idioomid tüüpiliselt mitteametlikus keelekasutuses ja kõnekeeles ning on sageli afektiivse tähendusvarjundiga keelendid, mille abil kõneleja väljendab oma suhtumist öeldavasse.

Charles J. Fillmore, Paul Kay ja Mary Catherine O'Connor (1988: 504) defineerivad idiomaatilisena sellise väljendi või väljendusviisi, mille puhul keelekõneleja, kes tunneb mingi kindla keele sõnavara ja grammatikareegleid, ei suuda nende põhjal teada 1) kuidas seda väljendit moodustada või 2) mis see väljend tähendab või 3) kas see on tavapärane viis midagi öelda, so kas nii räägitakse. Seega on idiomaatiline väljend selline, mida keelekasutaja võib mitte teada ka siis, kui ta teab kõike muud sellest keelest. Selle definitsiooni alla mahuvad ka paljud sellised ühendid, mida teised autorid käsitlevad kollokatsioonidena.

Idiomaatilisi ühendeid on jagatud läbipaistmatuteks ehk opaakseteks ja läbipaistvateks ehk transparentseteks ning kodeerimis- ja dekodeerimisidioomideks. Esimest jaotust olen kasutanud käesoleva töö 6. artiklis. Idioome jagatakse läbipaistmatuteks (*laseb jalga, peab lugu, saab vatti, tuleb toime*) ja läbipaistvateks (*laseb mingi ettevõtmise põhja, võtab sõna, valib mingi tee, püsib sadulas, miski jätab kellegi külmaks*) selle põhjal, kas keelekasutaja on võimeline ühendit mõistma ilma seda eelnevalt vormi-tähenduse paarina omandamata või mitte. Läbipaistvus on skalaarne tunnus (nt Moon 1998: 23).

Kodeerimis- ja dekodeerimisidioomide eristus pärineb Adam Makkailt (1972: 25). Dekodeerimisidioom ei ole arusaadav, kui seda ei ole eraldi omandatud. Kodeerimisidioom võib olla arusaadav ilma seda eelnevalt vormi-tähenduse paarina omandamata, kuid keelekasutaja ei oska seda moodustada, kui ta ei tea, et see on tavapärane viis mingi tähenduse väljendamiseks. Ka see lähenemine liigitab kodeerimisidioomide alla osa tavapärasema lähenemise puhul kollokatsioonideks liigituvaid ühendeid.¹

Mõlemad jaotused – nii läbipaistmatuteks-läbipaistvateks kui ka dekodeerimis-kodeerimisidioomideks – on põhimõtteliselt sarnased, kuid läbipaistva idioomi määratlus lähtub ühendi mõistmisest sõnumi vastuvõtja poolt, kodeerimisidioomi määratlus ühendi moodustamisest sõnumi tootja poolt.

---

¹ Tänan sellele tähelepanu juhtimise eest 6. artikli anonüümset retsensenti

Osades 2.1.1. ja 2.1.2. tutvustatakse lühidalt kahte viimase aja mõjukamat idioomikäsitlust. Idiomaatiliste ühendite käsitlemisest eesti keeleteaduses vt osa 2.4.

2.1.1. Nunberg, Sag ja Wasow 1994

Nagu öeldud, peetakse idioomi oluliseks tunnuseks tema mittekompositsioonilisust ehk semantiliselt jagunematust, mille all mõeldakse seda, et idioomi tähendus pole tema osade tähenduste summa. Nunberg, Sag ja Wasow aga väidavad viidatud artiklis, et enamus idioomaatilisi ühendeid on oma põhiolemuselt semantiliselt jagunevad, st igale idioomi osale vastab mingi osa idioomi tähendusest (*the parts of the idioms carry identifiable parts of their idiomatic meanings*), näiteks väljendi *pull the strings* 'suhteid ära kasutama' (sõna-sõnalt: 'nõore tõmbama') puhul võib *nõore* tõlgendada suhetena ja *tõmbamist* nende suhete ärakasutamisenä. Seega ei käsitle autorid enam seda osa idioomidest ühe semantilise terviküksusena, millel on oma tähendus, mis ei tulene tema osade tähendustest, vaid omal moel jaguneva ühendina, mille iga komponent annab oma, kuigi metafoorse panuse ühendi kui terviku tähendusse. See ei tähenda, et keeleteaduse oskaks idioomaatilist fraasi moodustada, kui ta seda enne ei tea (nagu ta oskab moodustada tavalist fraasi), vaid pelgalt seda, et keeleteaduse oskab intuitiivselt ühendada idioomaatilisel kombineeruva fraasi komponente tema tähenduse komponentidega. Autorid väidavad, et idioomide süntaktiline käitumine või morfosüntaktilise vabaduse aste on ennustatav nende semantilise analüüsi põhjal.

Üks autor, kellele Nunberg, Sag ja Wasow toetuvad, on Raymod Gibbs (1990), kes, refereerides mitme psühholingvistilise katse tulemusi, väidab, et paljud idioomid pole sugugi "surnud metafoorid", vaid on säilitanud üsna suure osa oma metafoorsusest ja on vähemalt osaliselt komponentideks jagunevad selles mõttes, et iga nende komponent annab nende tähendusse oma panuse. Näiteks toob Gibbs inglise keele idioomi *spill the beans* (sõna-sõnaliselt tõlkes: 'ube välja pudeneda laskma, ube maha ajama'), mis tähendab *saladust välja lobisema*, kusjuures 'oad' vastaksid 'saladusele' ja 'maha ajamine' 'välja lobisemisele'. Kompositsioonilisus on Gibbsi järgi skalaarne tunnus – idioomil võib seda olla rohkemal või vähemal määral.²

Nunbergi, Sagi ja Wasowi teooriat on kritiseerinud nt Anne Abeillé (1995), kes nõustub sellega, et mõne idioomi tähendust saab jagada tema osade vahel, kuid kelle väitel vähemalt prantsuse keele andmetel ei ole semantiline jagunemine idioomide süntaktilise käitumise ainus motivaator, st tal ei õnnestunud tuvastada korrelatsiooni semantilise jagunemise ja süntaktiliselt reeglipärase käitumise (vastand idioomide puhul kasutatavale atribuudile *kivinenud*) vahel.

---

² vt ka Krikmann 2003: 126–127

Kuid inglise keele andmetel on Susanne Riehemann (2001) väitnud, et idioomaatiliste ühendite semantiline jagunevus ja nende varieerumine tekstis on seotud. Semantiliselt jagunevad idioomid varieerusid 27% korpuses esinemise juhtudest, semantiliselt jagunematud vaid 3%. (Riehemann 2001: 131)

František Čermak (2001) juhib tähelepanu Nunbergi jt kasutatud mõiste *semantiliselt jagunev idioom* sarnasusele vene fraseoloogia-uurijate, näiteks Valeri Vinogradovi poolt kasutatud *spetsiifilise fraseoloogilise tähenduse* mõistega.³ Čermak ise on veendumusel, et idioomi tähendust ei ole võimalik komponentideks jagada, semantiliselt peab idioomi vaatlema jagamatu nähtusena, millel tervikuna on rohkem või teistsuguseid omadusi kui tema osade lihtsal summal (Čermak 2001: 10–11). Čermak ise defineerib idioomi kui vähemalt kahest elemendist koosnevat unikaalset ja fikseeritud kombinatsiooni, mille vähemalt üks element ei ole samas funktsioonis ühegi teise kombinatsiooni koosseisus (või on väga piiratud hulga sarnaste kombinatsioonide koosseisus) (Čermak 2001: 16).

2.1.2. Fillmore, Kay ja O'Connor 1988

Fillmore, Kay ja O'Connor peavad lisaks kodeerimis- ja dekodeerimisidioomide eristamisele oluliseks veel vahetegemist grammatiliste ja ekstragrammatiliste idioomide, leksikaalsete (*lexically filled*) ja formaalsete (*lexically open*) idioomide ning pragmaatilise funktsiooniga ja pragmaatilise funktsioonita idioomide vahel.

Grammatilised on vastava keele grammatikareeglite järgi moodustatud idioomid, ekstragrammatilised ei järgi selle keele grammatikareegleid, nt eesti *tere hommikust*. Leksikaalsed idioomid koosnevad kindlatest sõnadest või sõnavormidest, formaalsed idioomid on kas lünkadega väljendid (nt *satub kellegi küüsi*) või kindla semantilise ja pragmaatilise funktsiooniga süntaktilised mustrid, so formaalsed idioomid on konstruktsioonid konstruktsioonigrammatika mõttes (viidatud artikkel ongi teatud mõttes konstruktsioonigrammatika manifest).

Nende eristuste põhjal jagavad autorid idioomid järgmisteks tüüpideks:

- 1) ebatavalised üksused ebatavalistes kombinatsioonides. Eesti keele verbikesksetest püsiühenditest kuuluvad sellesse hulka nn unikaalsete komponentidega ühendid, nt *tuupi tegema*, sest kui üksus esineb ainult ühes kontekstis, polegi tal “tavalist” viisi kombineeritud olla. Unikaalsetest komponentidest on pikemalt juttu 3. artiklis.
- 2) tavalised üksused ebatavalistes kombinatsioonides, nt eesti *tere hommikust* ja
- 3) tavalised üksused tavalistes kombinatsioonides. Siia hulka kuulub enamus eesti keele verbikeskseid idioome.

---

³ Vinogradovi fraseoloogia-käsitlust refereerib nt Feliks Vakk (1970: 21-24)

2.2. Kollokatsioon

Kollokatsioon statistilises mõttes on sõnade või sõnavormide esinemine üksteise naabruses sagedamini, kui võiks eeldada nende endi sageduste põhjal, oletades, et sõnad üldiselt esinevad tekstis juhuslikult. Statistilises mõttes on enamus püsühendeid kollokatsioonid. Koosesinemise statistika abil ei tule tekstist esile vaid sellised idiomaatilised ühendid, mis ise esinevad väga harva, aga mille komponendid on muudes kontekstides sagedased.

Leksikaalse kollokatsiooni all mõeldakse tavaliselt avatud, leksikaalsete sõnaklasside koosesinemist, vastandatuna grammatilisele kollokatsioonile ehk kolligatsioonile, mille näiteks eesti keeles võiks olla verbi püsiv ühend adpositsiooniga. Kolligatsiooni terminit on kasutatud ka grammatiliste kategooriate statistiliste koosesinemiste või järjendite kohta.

Selliseid ühendeid, mille üks komponent on kollokatsioonispetsiifilises või väga kitsalt spetsialiseerunud tähenduses (nt *küsimust esitatakse*, *kissitada* saab ainult *silmi*), on nimetatud ka piiratud kollokatsioonideks, Rosamund Moon nimetab neid defektiga kollokatsioonideks (Moon 1998: 21). Nagu eelmises osas mainitud, on mõned autorid sellised ühendid arvanud idioomide hulka või nimetanud neid pool-idioomideks.

Ühendi kohta, mille üks komponent väljaspool sõnaühendit üldse ei esine, on Rosamund Moon kasutanud nimetust *cranberry collocations* (*cranberry* 'jõhvikas' on liitsõna, mille esimene komponent *cran* esineb ainult selle sõna koosseisus), mida võiks tõlkida unikaalse komponendiga kollokatsiooniks (Moon 1998: 21). Osas 2.1.2. kirjeldatud Fillmore'i, Kay ja O'Connor'i süsteemis vastab sellisele kollokatsioonile liik idioome – ebatavalised üksused ebatavalistes kombinatsioonides.

Kollokatsioonide piiritlemisel on probleemiks piiri tõmbamine tavatähenduse ja kollokatsioonispetsiifilise tähenduse vahel, nt laia ja polüsemse tähendusega verbide puhul. Igor Meltšuk (1998) näiteks on kollokatsiooni defineerinud ühendina, mille üks komponent on kollokatsioonispetsiifilises tähenduses, kuid tema leksikaalsete funktsioonide süsteemis on sõna tähendus see, mis on defineeritud süsteemi kuuluvas leksikonis.

Kollokatsioonispetsiifilise tähenduse üheks vormiks on ka nn tühi tähendus, mis on omane järgmises osas käsitletavatele tugiverbidele, mistõttu tugiverbiühendeid loetakse sageli kollokatsioonide alaliigiks.

Käesoleva töö 6. artiklis on kollokatsioonidena käsitletud selliseid ühendeid, mille tähendust on võimalik mõista nende osade (tava)tähenduste kaudu, mis ei ole idiomaatilised. Küll võib nende puhul statistilise koosesinemise aluseks olla rutiniseerumine mingi sündmuse tähistamiseks, st ühendit kasutatakse tavapäraselt mingi sündmuse või olukorra kirjeldamiseks. Piiratud kollokatsioonidest on kollokatsioonideks liigitatud ühendid, mille verb on kitsalt spetsialiseerunud (*kehitab õlgu*, *kissitab silmi*). Sellised ühendid, mille nominaalne komponent esineb ainult kindla püsühendi koosseisus (*pistab plehku*), on liigitatud idiomaatiliste ühendite hulka.

2.3. Tugiverbiühend

2.3.1. Terminoloogiast

Käesoleva töö 2., 4. ja 5. artiklis on juttu nähtusest, mille olen eesti keeles nime-
tanud tugiverbiühendiks. Kuna eesti keeles varem sellisest keelendist juttu pole
olnud, peatun selles alaosas veidi pikemalt selle nähtuse kohta käibivatel erine-
vatel (inglis- ja saksakeelsetel) terminitel ja selle keelendi tunnustel ja
omadustel.

Tugiverbiühendiks nimetatakse sellist verbist ja noomenist või noomeni-
fraasist koosnevat struktuuri, millele tähenduse annab noomen(iframe) ja verbi
osaks on jäänud ainult grammatilised funktsioonid: väljendada aega, isikut,
tegumoodi jms ja siduda tegevust väljendavat noomenit, mis semantiliselt on
lauses predikaadiks, muude osalistega selles lauses. Eestikeelseteks näideteks
sobivad *teeb tööd*, *teeb hüppe*, *teeb otsuse*, *peab kõnet*, *peab pidu* jne.

Tugiverbiühendi noomen väljendab sündmust (tegevust, tegu, protsessi või
juhtumit) ja on sageli verbi nominalisatsioon, seda noomenit nimetatakse edas-
pidi ka toetatavaks noomeniks.

Situatsioonis osalejad määrab noomen, mitte verb.

Inglikeelses lingvistikakirjanduses on sellises ühendis esineva verbi kohta
kasutatud termineid *light verb* 'kerge verb', *support verb* 'tugiverb', *vector verb*
'vektorverb', *thin verb* 'õhuke verb', *pro-verb* 'pro-verb'.

The Cambridge Grammar of the English Language (Huddleston ja Pullum
2002) kasutab terminit *light verb* 'kerge verb'. See termin pärineb Jens Otto
Jespersenilt, kes teoses "A Modern English Grammar on Historical Principles"
(1965 [1909]: 117) nimetas kergeks verbiks (*light verb*) verbi kasutust sellistes
ühendites nagu *have a rest* 'puhkama'; sõna-sõnalt 'puhkust omama, kellelgi on
puhkus', *take a walk* 'jalutama'; sõna-sõnalt 'jalutuskäiku võtma', *give a sigh*
'ohkama'; sõna-sõnalt 'ohet andma'.

Termin *support verb* 'tugiverb' on vähemalt sama, kui mitte rohkem levinud
kui termin *light verb* 'kerge verb' (kasutavad nt Charles Fillmore (2002, 2003)
Igor Meltšuk (1998), Frameneti andmebaasi koostav meeskond (Baker, Fill-
more ja Cronin 2003); arvutilingvistilises kirjanduses on levinud vaid see
termin.

Berndt Heine ja Tania Kuteva kasutavad grammatiseerumisleksikonis verbi
tugiverbilise kasutuse kohta terminit *pro-verb* (Heine ja Kuteva 2002: 51, 119–
120). Grammatiseerumisleksikoni eeskujul on sama terminit kasutanud ka Ilona
Tragel (2003: 45). Käesoleva töö 5. artiklis on aga pro-verbiks nimetatud verbi
tegema kasutust teiste verbide asendajana, nt

(13) *Ma õppisin ja Mari tegi sedasama.*

Saksa keeleteaduses kasutatakse terminit *Funktionsverb* sellise verbi kohta, mis spetsiifilises kontekstis (tugiverbiühendis) on semantiliselt redutseerunud, nii et teda saab vaadelda peamiselt predikaadi grammatiliste funktsioonide kandjana (Conrad 1988: 77).

Terminiga *Funktionsverbgefüge* tähistatakse saksakeelses lingvistikakirjanduses selliseid verbiühendeid (*verbale Streckform*), mis koosnevad tugiverbist (*Funktionsverb*) ja noomeni- või prepositsioonifraasist ja vastavad tähenduslikult täistähenduslikule verbile või adjektiivile ja koopula ühendile, nt *eine Verhaftung vornehmen* 'vahistama', sõna-sõnalt: 'vahistamist ette võtma'; *zur Anwendung bringen* 'kasutusele võtma, kasutama hakkama', sõna-sõnalt: 'kasutusele tooma'; *unter Beweis stellen* 'tõestama', sõna-sõnalt: 'tõestuse alla panema', *in Wut kommen* 'vihaseks saama', sõna-sõnalt: 'raevu minema' (Conrad 1988: 77–78; Helbig ja Buscha 1988: 79–80).

Tugiverbiühendeid on kirjeldatud paljudes maailma keeltes, ülevaate vastavast kirjandusest annavad nt Butt (2003: 1–2), Allerton (2002: 239–242), neist esimene on ka keeletüpoloogiline käsitlus.

2.3.2. Tugiverbiühendi piirid ja omadused

Erinevad autorid piiritlevad tugiverbiühendite hulka veidi erinevalt. Ühe (levinuma, traditsioonilisema) käsitluse (nt Cattell 1984; Huddleston ja Pullum 2002) järgi käsitletakse tugiverbiühendina ainult transitiivse verbi ja noomeni ühendit, kus tegevust väljendav noomen on verbi objekti positsioonis ja noomeniga väljendatud tegevuse tegevussubjekt vormistatakse tugiverbi subjektiks. Teised, nt Allerton (2002) käsitlevad tugiverbiühenditena ka verbist ja prepositsioonifraasist koosnevaid ühendeid, nt *arrive at an agreement* 'kokkuleppele jõudma = kokku leppima'; ka sellises konstruktsioonis saab tegevuse subjektist tugiverbi subjekt. Eesti keeles on sagedasemad sellised tugiverbiühendid, kus tegevust väljendav noomen on vormistatud tugiverbi objektiks (14), aga esineb ka ühendeid, kus tegevust väljendav noomen on muu argumenti positsioonis (15).

(14) *Korüfeed teeksid talle selle eest kindlasti pai.* = paitaksid teda

(15) *Ministrid jõudsid kokkuleppele, kuidas ...* = leppisid kokku

Kui tugiverb ise on transitiivne verb, siis saab teisel juhul objekti positsiooni paigutada tegevusobjekti:

(16) *Meeskond viis uurimistööd edukalt lõpule.* = lõpetas uurimistööd

Charles Fillmore (2003) vaatleb tugiverbikonstruktsioonidena ka selliseid intransitiivseid väljendeid nagu *an accident happened* 'juhtus õnnetus', kus tegevust väljendav noomen on vormistatud tugiverbi subjektiks. Sellist konst-

ruksiooni kui impersonaalse tähenduse üht väljendusvõimalust eesti keeles on kirjeldatud artiklites 4 ja 5.

Lisaks kirjeldab Fillmore (2003) tugiverbidena ka nn liaseid verbe, nagu näiteks *burn* 'põlema' ühendis *the fire is burning* 'tuli põleb' (vrd selle verbi kasutusega väljendis *the house is burning* 'maja põleb'). Sellistes ühendites väljendab verb tõesti peamiselt tegevuslaadi: *tuli süttib – põleb – kustub*, kuid käesolevas töös ei ole selliseid tarindeid tugiverbiühendite hulka arvatud.

Kui tahta tugiverbiühendite hulka piiritleda, peab tähelepanu pöörama kahele asjaolule.

Milline peab olema toetatav noomen? Allerton (2002: 21) piirab oma tugi-verbi käsitluses materjali ainult nende noomenitega, millel on olemas samatüveline verbiline vaste. Tundub siiski, et selline lähenemine on liialt jäik, näiteks ühendil *teeb otsuse* on samatüveline verbiline vaste *otsustab*, aga ühendil *teeb vea* see puudub, nii et Allertoni printsiibi järgi peaks esimese neist lugema tugiverbiühendiks, teise aga mitte (on küll olemas samatüveline verb *vigastama*, aga see pole sama tähendusega). Nii et käesolevas töös pole seda piirangut rakendatud.

Tegevust väljendav noomen võib tekstis tähistada nii tegevust kui ka selle tulemust (nt *otsus*, *ettekanne* jne), kusjuures nagu keelenähtuste puhul sageli, on ka siin täpset piiri raske tõmmata.

Milline peab olema verb? Kui palju semantilist sisu võib olla tugiverbil? Neutraalseimas variandis väljendab tugiverb ainult sündmuse liiki, agenttiivset tegevust toetab näiteks verb *tegema*, mitte-agenttiivset sündmust näiteks verb *juhtuma*:

(17) *Alaealine tegi enesetapu.*

(18) *Juhtus õnnetus.*

Tugiverbide abil saab väljendada ka tegevuslaadi ja kausatiivsust, nt saksa keele vastava nähtuse ühe käsitluse järgi (Krenn 1998: 2) on see nende põhifunktsiooniks. Nii võib väljendada näiteks inhoatiivset tegevuslaadi:

(19) *Taani arst võttis tuberkuloosi raviks kasutusele ultraviolettkiirguse =*

hakkas kasutama ultraviolettkiirgust

(20) *Aktsiad tulid müüki turuhinnaga. = aktsiaid hakati müüma*

Tugiverbiühendites, mille tegevust väljendav noomen on objekti positsioonis, saab selle noomeni käändevormiga väljendada aspekti (sellest räägib pikemalt 6. artikkel):

(21) *President pidas kõnet.* (imperfektiivne)

(22) *President pidas kõne.* (perfektiivne)

Nagu öeldud, määrab tugiverbiühendiga lauses situatsioonis osalejad noomen, mitte verb. Eesti keele andmete põhjal ei saa aga väita, et sellise tarindi argumendistruktuuri määraks ainult noomen, mitte verb, nagu on inglise keele kohta väitnud Grimshaw ja Mester (1998).

Need situatsioonis osalejad, kes tugiverbi argumentideks “ei mahu”, vormistatakse sageli tegevust väljendava noomeni atribuutideks, nt

(23) *Pidevalt käib tootesortimendi laiendamine.*

(24) *Välisminister annab talle korralduse lennukisse astuda.*

5. artiklis ja sissejuhatuse 3. osas olen jaganud tugiverbiühendid produktiivstelt moodustatavateks ja leksikaliseerunuteks. Produktiivselt tugiverbiühendeid moodustavad verbid – siis produktiivsed tugiverbid – on tüüpiliselt sagedased ja polüseemsed verbid. Oletatavasti aitab verbi polüseemsusega seotud võime seostuda erinevates tähendustes erinevate lausemallidega sellel verbil tugiverbina kombineeruda erinevate tegevust väljendavate noomenitega, sest nende noomenite erinevaid argumente on sellisel juhul võimalik hõlpsamini tugiverbi argumendistruktuuri “ära paigutada“. Polüseemsed verbid, nt *tegema* tingivad eri tähendustes erinevaid lausemalle ja seetõttu on nad ka tugiverbidena produktiivsed. Ent näiteks verbiga *andma* on võimalik ainult üks põhiline argumendistruktuur, kus on esitatud agent (andja), objekt (antav) ja benefitsient (saaja). Ka tugiverbina toetab *andma* selliseid tegevust väljendavaid noomeid, mille argumendistruktuuris on võimalik benefitsiendi väljendamine, nt *annab õpilastele tunde, annab alluvale käsu, annab avalikkusele selgitusi*. 4. artiklis, kus käsitlen ka argumendistruktuuri muutusi tugiverbiühendiga lausetes, olen oletanud, et verbiga *andma* ei saagi seostuda sellised toetatavad noomenid, mille argumendistruktuuris benefitsient puudub. Lisaksin ühe täpsustuse: benefitsiendi võib jätta ka väljendamata, kuid ta peab olema juurde-mõeldav, nt

(25) *Eile hommikul vara andis pressikonverentsi Läti välisminister*

Iiona Tragel (2000) on käsitlenud verbi *andma* kasutust verbaalse suhtluse valdkonnas. Tema vaadeldud sõnauhendite hulgas on palju selliseid, mida võiks ka tugiverbide hulka liigitada, nt *käsku andma, luba andma, tundi andma, kontserti andma*.

Tugiverbiühendi ja muud tüüpi püsiühendi (idiomaatiline ühend, kollokatsioon) eristamiseks on pakutud nn verbi väljajätmise testi (Danlos 1992: 6–7). Test tugineb tõdemusele, et kuna tugiverb on leksikaalse tähenduseta, siis peaks saama tugiverbiühendist ja selle subjektist koosnevat lauset nominaliseerida tugiverbi tarindist välja jättes, nii et algne tähendus säilib, st lausest *Jüri teeb tööd* ei ole vaja moodustada tarindit *Jüri töötegemine*, vaid selle tähenduse säilitamiseks piisab ka tarindist *Jüri töö*.

Idiomaatilistest ühenditest, vastupidi, ei saa verbi (ega ka ühtegi teist komponenti) üldse ära jätta, ka nominaliseerimisel mitte. Idioome saab nominaliseerida ainult tervikutena, lausest *Jüri peab aru* ei saa moodustada tarindit *Jüri aru* vaid ainult *Jüri arupidamine*. Ka kollektiivset ühendit sisaldavat lauset saab nominaliseerida ainult verbilekseemi säilitades või samatähendusliku noomeniga asendades: lauset *Jüri pakib kotti* saab nominaliseerida noomenifraasiks *Jüri kotipakkimine*, või objekti välja jättes ka *Jüri pakkimine*, aga mitte *Jüri kott*.

Tugiverbiühendeid on käsitletud kollektatsioonide alaliigina (nt Meltšuk 1998). Tugiverbiühendis on tegevust väljendav noomen oma tavalises või põhitähenduses ja verb (mis on enamasti sage ja polüseemne verb) nn pleekunud, nt *tege*ma, *pid*ama. Osades ühendites võib verbi pidada ka ühendispetsiifilises tähenduses olevaks (nt *abi osutama*), mistõttu piir tugiverbiühendi ja läbipaistva idioomi vahel on hajus.

2.4. Püsiühendite käsitlemisest eesti keeleteaduses

Eesti keeleteaduses on tavaliselt eristatud idioome ja fraseologisme ning esimesi vaadeldud teise alamhulgana.

“Eesti keele käsiraamatu” (EKK: 519–523) järgi on fraseologism keeles laialt käibiv püsiv tavapärase sõnade ühend, millele on omane osade tähenduslik kokkukuulumine ja harilikult ka metafoorsus. Fraseologismidena esinevad idioomid (*lendas orki*), võrdlused (*kits kahe heinakuhja vahel*), kõnekäänud (*kuidas käbarad käivad?*), jm. Enamus fraseologisme on stiililiselt markeeritud. Lähedane mõiste on fraseem ehk püsiühend, s.o. “püsiv tavapärase sõnade ühend keeles”. (EKK: 520)

Asta Õimu Fraseoloogiasõnaraamatu (1993) eessõnas on fraseoloogiaks ehk püsiväljenditeks nimetatud selliseid keelendeid, mis “moodustavad mõistelise terviku ja mille tähendus ei tulene nende koostisosade summast, neile on omane metafoorsus ja piltlikkus, nad ei ole sõna-sõnalt tõlgitavad teise keelde ning sageli ei ole neil täielikku morfoloogilist paradigmat. Sõnaga – need on sellised keelendid, mis keele õppimisel tuleb meelde jätta kui keeleline valmismaterjal.” (Õim 1993: 5) Idioom on samas allikas määratletud tänapäeva keelekasutuse seisukohalt motiveerimata sisuga tardunud väljendina (Õim 1993: 5).

EKK järgi on idioom “liik fraseologisme: tähenduslikult kokkusulanud liikmetega püsiühend, mille kogutähendus ei tulene ühendit moodustavate sõnade tähenduste summast. .. Ebatäpselt on seda sõna kasutatud ka fraseologismi tähenduses.” (EKK: 520)

Eesti kirjakeele seletussõnaraamatu järgi on fraseologism “tähenduslikult kokkusulanud püsiv sõnaühend, eriti idioom, püsivõrdlus vms.” Idioom on EKSS järgi “püsiühend, mille kogutähendus ei tulene ühendit moodustavate osade tähendussummast; sõna-sõnalt teise keelde mittetõlgitav püsiühend”.

EKG-s on käesoleva töö uurimisobjektist – verbi ja noomeni püsiühenditest – perifrastiliste verbide all käsitletud väljendverbi kui idiomaatilist ühendit. Esitatud definitsioonidest ja näidetest nähtub, et EKG-s mõistetakse idiomaatilistena nii läbipaistmatuid (*tähele panema*) kui ka läbipaistvaid (*mõttesse jääma*) idiomaatilisi ühendeid ja, nagu ka käesoleva töö 6. artiklis, on väljendverbide, so (läbipaistvate) idioomide hulka arvatud ka sellised ühendid, kus ülekandelises tähenduses on ainult üks ühendi komponent (*araks lööma*) (EKG II: 20).

Järgnevalt vaadeldakse püsiühendite käsitlemist eesti keeleteaduse ajaloos nelja autori – Johannes Valgma (1955), Karl Mihkla (1963), Feliks Vaka (1970, 1974) ja Huno Rätsepa (1973, 1978) näitel. Käesoleva töö sissejuhatuse 5. osas on pikemalt peatunud verbist ja noomenist koosneva perifrastilise öeldise käsitlemisel eesti keeleteaduses.

Johannes Valgma 1955

1955. aastal avaldas J. Valgma artikli “Eesti keele fraseoloogiast”, kus ta eristab vabu ja seotud sõnaühendeid ja paigutab fraseologismi viimaste hulka.

Autor defineerib fraseoloogilistena sellised väljendid, milles “sõnad ei ole tarvitatud tavalises tähenduses ega seostatud tavalise grammatika reeglite järgi”, nt *silma peale panema, jalad seljas, maid jagama, hinge tagasi tõmbama, nina vingus* (Valgma 1955: 145). Fraseologism väljendab mingit tähendust piltlikult, kujukalt ja tema koosseisus olevad sõnad on seotud tihedamini kui tavalises sõnaühendis – nad moodustavad ühe leksikaalse ja süntaktilise ühiku. (Valgma 1955: 146–147).

Idioomi defineerib Valgma kui fraseoloogilise väljendi, milles sõnad on üksteise suhtes süntaktiliselt piiritlematud ja teiste sõnadega asendamatud. Idioomi tähendus on tema komponentide tähendusest täiesti sõltumatu ja idioomides ei ole võimalik sõnu ümber paigutada, mõnd sõna lisada või ära jätta, nt *kilk peas, süda saapasääres, hirm tuleb peale, nahka panema, haneks võtma, imeks panema, orki lendama, tõmbab hinge, tagasi, leiba luusse laskma, puhub hambasse, võttis südame rindu, tegi tuule jalge alla, lööb lulli, viskas villast, seanahka vedama, kahe silma vahele jääma* jne. (Valgma 1955: 148–149)

Esitatud näidetest ei saa küll kõigi kohta öelda, et sõnaühendi tähendusel ja tema komponentide tähendusel poleks mingit seost, nt väljendis *hirm tuleb peale* on noomen *hirm* ju suisa oma põhitähenduses.

Vastupidiselt idioomile on Valgma järgi fraseoloogilises ühendis sõnad süntaktiliselt määratavad ja pole täielikult kaotanud oma esialgset sisu, kuid on siiski üksteisega kokku sulanud ja neid tunnetatakse ühe tervikuna. Fraseoloogilises ühendis on sõnad teatud määral asendatavad ja ühendil võib ülekantud tähenduse kõrval olla ka otsene tähendus, nt *juttu ajama, silma*

torkama, prügi silma ajama ~prügi silma puistama ~ puru silma ajama ~puru silma puistama. (Valgma 1955: 149–150)

Valgma vaatleb ka sõnatähendusi fraseoloogilistes väljendites ja märgib, et selle keelendi keskseks elemendiks on harilikult verb ja eelkõige moodustavad idioome ja fraseoloogilisi ühendeid teatavad üldise, laia tähendussisuga verbid nagu *saama, ajama, tõmbama, laskma, panema, võtma* jms, kusjuures üks ja sama verb võib eri fraseoloogilistes väljendites saada erineva tähenduse, nt *ajas silmad pungi, ajas kõrvad kikki, ajas mööda teed ringi, ajas tühja lora, ajas uhkust taga, ajas kopsu üle maksa, ajas hinge täis, ajas imestuse peale, ajas paar sõna juttu.*

Karl Mihkla 1963

Karl Mihkla avaldas 1963. aastal KKI kogumikus “Eesti keele süntaksi küsimusi” artikli “Sõnaühend kaasaja eesti keeles” (Mihkla 1963). Sõnaühendid jagunevad Mihkla järgi vabadeks ja lahutamatuks. Lahutamatud sõnaühendid on Mihkla järgi fraseologismid, mis “väljendavad mõtteid piltlikult ja ülekantud tähenduses”, nt *käbarad käivad, ei saa nahka silma peale, läks vett vedama, tegi suured silmad.* (1963: 101) Fraseologismid jagab Mihkla idioomideks ja fraseoloogilisteks väljenditeks. Idioomis on “tihedasti ühtesulanud sõnad oma põhitähenduse kaotanud ja väljendavad uut tähendust.” Idioomi üksiksõnu ei saa asendada teiste sõnadega ja idioomid pole teistesse keeltesse otseselt tõlgitavad. Näiteks: *käsi käib, lulli lööma, leiba luusse laskma, auku pähe rääkida, seanahka vedama, sipelgaid pähe ajama, võtab südame rindu, putku pistnud, pea moka maas, korista oma kondid, suud puhtad pidada, jalgu alla saama.*

Fraseoloogilises ühendis seevastu on Mihkla järgi sõnad osaliselt säilitanud oma põhitähenduse ja neid võib asendada samatähenduslike teiste sõnadega. Verbiliste fraseoloogiliste ühendite näiteks on *kere peale andma, naha peale andma, silma torkama, silma hakkama.*

Mihkla väitel eristab neid ühendeid ka süntaktiline analüüsitavus: idioomid on “lauses süntaktiliselt täiesti lahutamatud”, aga “fraseoloogilisi ühendeid võib tarbe korral süntaktiliselt analüüsida” (1963: 102).

Mihkla juhib tähelepanu ka sellele, et sellise ühendi koosseisus toimub tänapäeva mõistes substantiivi käändevormi leksikaliseerumine adverbiks, nt ühendites *tähele panema, silmas pidama, jalule seadma, peast põruma, pähe andma, pead murdma, jagu saama, käsile võtma, mehele minema, lukku panema, vihale ajama, suud pidama, pilli ajama, naiseks võtma, silma vesistama, marjaks kuluma, külge lööma, pilku heitma, päevi nägema, jumalaga jätma, põske panema, mahtrat tegema, lusti laulma, jt.*

Feliks Vakk 1970, 1974

Raamatus “Suured ninad murdsid päid. (Pea ja selle osad rahvalike ütluste peeglis)” (Vakk 1970) kirjeldab Feliks Vakk fraseologismi kui “traditsioonilist püsiühendit, mida iseloomustab koostisosade iseseisvate tähenduste nõrgenemise tagajärjel kujunenud mõisteline terviklikkus, metafoorsus ja enamikul juhtudel veel tugev ekspressiivsus, emotsionaalsus.” (Vakk 1970: 8) Vakk loetleb ka fraseologismi tähtsamad tunnused. Nimelt moodustavad fraseologismi koostisosad teatava metafoorsusastmega terviku, mida iseloomustab üldtuntus ja kindel stiilikarakteristika. Fraseologismi kui terviku tähendus tekib sageli sõnaühendi siseste leksikaalsete ja semantiliste suhete nõrgenemise tulemusena, kusjuures fraseologismi koostisosade tähendusliku kokkusulamise aste võib väga tugevasti varieeruda, vrd *habet ajama* ja *põrna pigistama*“ ja fraseologismi püsivus on relatiivne. Fraseologismi sisuline terviklikkus (so et ta moodustab ühe semantilise üksuse) prevaleerib tema grammatilise liigendatuse üle. (Vakk 1970: 7–8)

Feliks Vaka tähelepanekuid somaatiliste fraseologismide kohta olen kasutanud 3. artiklis.

1974. aastal avaldas Feliks Vakk Keeles ja Kirjanduses artikli “Fraseoloogiline ülekanne ja selle tüübid”, kus ta jagab fraseologismid sõnasõnalise teisikuga (nt *nahka parkima*, *pesa punuma*) ja sõnasõnalise teisikuta (nt *leiba luusse laskma*, *vanakuradile sarvi tegema*) väljenditeks. Ka sõnasõnalise teisikuga fraseologismid võivad “reaalide kadumise, komponentide arhaiseerumise, olustiku või arusaamade muutumise tõttu hilisema kasutaja silmis oma sisevormi poolest jääda kas ähmaseks või hoopis arusaamatuks, nagu *lulli lööma*, *tee või tina*, *loogaga heina tegema* ‘heinu (ära vedades) varastama’ jpt”. Sellist arengut olen puudutanud 2. ja 3. artiklis.

Huno Rätsep 1973 ja 1978

Käesoleva töö 2. artiklis on prototüüpse väljendverbi kui idiomaatilise ühendi tunnuste kirjeldamisel toetunud suuresti Huno Rätsepa käsitlustele (Rätsep 1973, 1978).

Rätsep kasutab väljendverbi muudest sõnaühenditest eristamiseks süntaktilisi ja semantilisi kriteeriume ja defineerib väljendverbi kui noomeni(te) ja verbi ühendit, kus noomeniklassi esindab üks kindel selle klassi liige kindlas grammatilises vormis (püsisõna) ja kogu ühend tervikuna moodustab lihtlause keskuse, tingides kindla lausemalli. Väljendverbid on idiomaatilised ühendid – nende tähendus on erinev nende komponentide tähenduste summast (Rätsep 1978: 25).

Artiklis “Eesti keele väljendverbide olemusest” on Huno Rätsep (1973) käsitlenud ka mõiste *väljendverb* suhet mõistega *fraseologism*. Ta mõonab, et kuna fraseologismi on määratletud mitmeti, on raske kirjeldada fraseologismi ja

väljendverbi vahekorda. “Kui pidada fraseologismideks kõiki verbaalseid sõnaühendeid, mille elemendid on ainukordsed ja mis moodustavad ühtse süntaktilise tsentrumi ja millel on kaks semantilist struktuuri, s. t. mis on idiomatilised, siis moodustavad väljendverbid osa fraseologismidest .. Kui lugeda fraseologismide tunnuseks ka tähenduse ekspressiivsust, mis tekib kahe tähenduse metafoorse, piltliku vahekorra alusel (*varvast väristama, kägu ajama*), siis osa väljendverbe, kus see ekspressiivsuse tunnus puudub, nagu *tähele panema, osa võtma* jt, jäävad fraseologismide hulgast välja ja fraseologismid ning väljendverbid on lõikuvad hulgad.” (Rätsep 1973: 28)

Käesoleva töö uurimisobjekti – püsiühenditega – tegeleb ka folkloristika, selle erinevusega, et uurides sama keelendit, analüüsib folklorist *kõnekäändu* kui rahvaluuleteost ja lingvist *fraseologismi* kui keelenähtust. Ülevaate terminite fraseologism ja kõnekäänd sisust ja kasutamisest annavad nt Anneli Baran (1999: 12), Arvo Krikmann (1997: 13–14), Katre Õim (2003: 6–7; 2004)

2.5. Kokkuvõtvalt püsiühenditest

Püsiühendite teooriat käsitleva osa lõpetuseks esitatakse verbist ja noomenist koosnevate püsiühendite jaotus skemaatiliselt. Skeemil on idioomid (väljendverbid) jagatud läbipaistmatuteks (nt *paneb tähele*) ja läbipaistvateks (nt *klaarivad arveid*). Järgmine grupp idiomatilise ühendi ja vaba ühendi vahelises kontiinumis on pool-idioomid – ühendid, mille ainult osad komponendid on ühendispetsiifilises tähenduses (nt *viina viskama*). Neile järgnevad tugiverbiühendid ja kollokatsioonid. Skeemilt võib näha, et pool-idioome võib vaadelda ka idioomide ja kollokatsioonide ühisosana. Tugiverbiühendid võivad oma kombineerumisomaduste poolest olla kas kollokatiivsed (nt *kõnet pidama, sõda pidama*) või vabad ühendid. Viimaseid moodustavad nt tugiverbiks spetsialiseerunud verbid *sooritama* ja *toimuma*. Põhimõtteliselt oleks võimalik tugiverbiühendeid, milles kasutatavad verbid esinevad muudes kontekstides täis-tähenduslike verbidena, käsitleda pool-idioomidena väites, et tugiverbiühendile iseloomulik verbi nn tühi tähendus on ühendispetsiifiline tähendus.

2. artiklis on eristatud omaette püsiühendite alaliigina ka poolproduktiivseid püsiühendeid, mille moodustamisel verb kombineerub loendi või semantilise väljana esitatava noomenite hulgaga (nt *korda/joonde/jutti ajama*). Selline moodustusviis iseloomustab aga kõiki sellel skeemil esitatud püsiühendeid, kuigi erineval määral. Nii on poolproduktiivsuse näol tegemist pigem püsiühendi tunnuse kui alaliigiga.

Samuti on 2. artiklis eristatud omaette rühmana nn lisaväärtusega ühendit (nt *väravat lööma*), mis on kuuendas artiklis ühendatud kollokatsioonidega.

Fraseologismi mõistet pole artiklites kasutatud ja ka sellel skeemil pole teda esitatud. 6. artiklis korpuse materjali analüüsides on eristatud läbipaistmatuid ja

läbipaistvaid idioome, tugiverbe ja kollokatsioone. Pool-idiomid on seal arvatud läbipaistvate idioomide alla.

IDIOOM		KOLLOKATSIOON	
läbipaistmatu	läbipaistev	poolidioom	tugiverbiühend

Joonis 1. Püsiühendite liigid

3. GRAMMATISEERUMINE JA LESIKALISEERUMINE

Käesolevas töös käsitletud materjali – verbikesksete püsiühendite – seoseid grammatiseerumise ja leksikaliseerumisega olen vaadelnud 5. artiklis. Nime-tasin seal produktiivselt tugiverbiühendeid moodustavaid verbe, nagu näiteks *tege-ma, tegelema, sooritama, käima, toimuma* grammatiseeruvateks. Samas selliseid verbe, mis kombineeruvad tugiverbina kindlate tegevust väljendavate üksiksõnade või teatud semantilisse välja kuuluvate sõnadega (nt *puhub juttu, viskab nalja, annab loa/käsu/nõusoleku/seletusi jne*) vaatlesin leksikaliseeru-mise näidetena. Leksikaliseerunud on ka idiomaatilised ühendid.

Grammatiseerumine on keelemuutus, mille tulemusena keelelise tarindi tea-tud osa hakatakse kasutama grammatilises funktsioonis. Aja jooksul võib nii-moodi tekkinud grammatikaüksus muutuda veel grammatilisemaks, saades juurde uusi grammatilisi tähendusi ja laiendades oma kasutuskontekste. (Heine ja Kuteva 2002: 2; Brinton ja Traugott 2005: 99) Kuigi grammatiseerumist kui protsessi on sageli kirjeldatud diakroonsena (nt Brinton ja Traugott 2005: 99), on selle uurimises olulisel kohal ka keelelise varieerumise analüüs sünkroonses plaanis (nt Heine 2002).

Seega mõistetakse grammatiseerumise all grammatika kujunemise reegli-päras protsessi, mis ilmneb nii ajaloolises kui ka sünkroonses plaanis.

Grammatiseerumise käivitaja on tähendusnihe suunaga konkreetsemalt abstraktsemale, seda on nimetatud ka semantiliseks tühjenemiseks või pleekumiseks või üldistumiseks (Heine ja Kuteva 2002: 2–3). Sellist leksikaalse tähenduse kadu on peetud grammatiseerumise vajalikuks ja piisavaks tingimuseks (Kuteva 2001: 19–20). Samuti on täheldatud, et grammatiseeruma kalduvadki enam laia, üldise tähendusega keelendid, verbidest näiteks verbid tähendusega ‘tulema’ ja ‘minema’. Grammatiseerudes suureneb keelendi produktiivsus ja seoses sellega ka sagedus. (Brinton ja Traugott 2005: 108–109)

Tugiverbiühendis on verbil grammatiline funktsioon: temaga väljendatakse selliseid tüüpiliselt verbivormis kodeeritavaid grammatilisi kategooriaid nagu aeg, isik, kõneviis jne ja ka tegevuslaadi, kuid olulist tähenduslikku infot sünd-muse kohta ta ei väljenda.

Nähtust, kus verbi (nemad nimetavad sellist verbi PRO-VERB) ülesandeks on vaid grammatilise info kandmine, kirjeldavad Berndt Heine ja Tania Kuteva oma grammatiseerumisleksikonis (Heine ja Kuteva 2002: 119). Seal ütlevad nad verbi DO ‘tege-ma’ grammatiseerumist kirjeldades, et sageli kasutatav tegevusverb muutub semantiliselt tühjaks predikaadi markeriks. Näide on hausa keelest:

Yaa yi aiki.

3:M:SG do work

‘Ta tegi tööd (ingl tõlge on ‘he worked’)

Sealsamas Heine ja Kuteva grammatiseerumisleksikonis (Heine ja Kuteva 2002: 51) on PRO-VERBil veel teinegi allikas, nimelt verb BEAT 'lööma, peksma', näited on suahiili keelest:

<i>ku-piga picha</i>	<i>ku-piga kelele</i>
to-beat picture	to-beat noise
'to make a photo'	'to make noise'
'pilti tegema'	'lärmi lööma'

Grammatilise kasutusena olen käsitlenud 5. artiklis ka verbi *tegema* esinemist nn proverbina (mis ei ole sama, mis Heine ja Kuteva grammatiseerumisleksikoni pro-verb), nt lauses

(26) *Veesuuskadega saab sõita igal pool, aga mugavam on seda teha siledal veel,*

kus teises osalause esinevat verbi *tegema* ei ole võimalik mõista ilma esimese osalausega. 5. artiklis arvan, et esimese osalause verbile viitab tagasi verb *tege-ma*, mida aga kasutatakse selles funktsioonis alati koos pronominaalse objektiga. Siiski võib sellises konstruktsioonis verb *tegema* olla kasutatud ka intransitiivselt, koos proadverbiga *nii*:

(27) *Väikekodanlased näevad, et keegi on pannud hauale mündi, ja mõtle-vad siis, et ka nemad peavad nii tegema.*

Kuid ilma pronominaalse objekti või proadverbita ei saa *tegema* selles funktsioonis esineda. Siit tulenevalt on võimalik ka selle konstruktsiooni teistsugune tõlgendus, mille järgi eelnevalt kirjeldatud situatsioonile (veesuuskadega sõitmine, hauale mündi panemine) viitab tagasi asesõna – pronoomen või proadverb – ja verb *tegema* on siin kasutusel tugiverbina: seob subjekti muude osalistega selles lauses ja väljendab verbis avalduvaid grammatilisi kategooriaid.

Seda tõlgendust toetab järgmine näitelause, kus tagasi ei viidata mitte verbi, vaid nominalisatsiooniga väljendatud tegevusele (*karistamine*):

(28) *Aga kui mõnele õpetajale on karistamine loomuvastane, ei saa ju sundida teda seda tegema.*

Leksikaliseerumise defineerivad Brinton ja Traugott sellise keelemuutusena, mille käigus teatud kontekstides kasutatakse süntaktilist konstruktsiooni või sõnavormi uue, oma tähendusega vormina, millel on oma vormi- ja tähendusomadused, mis ei ole täielikult tuletatavad või ennustatavad selle konstruktsiooni komponentide põhjal. Aja jooksul võib sellise keeleüksuse sisemine liigendatus edasi väheneda, mille tulemusel üksus muutub veel leksikaalsemaks (Brinton ja Traugott 2005: 96). Leksikaliseerumine toob kaasa leksikaliseeru-

nud üksuse kohtlemise jagamatu tervikuna, kompleksset keelendit ei saa enam analüüsida regulaarsete protsesside tulemusel moodustatuna. Kui sedastada, et leksikaalne ja grammatiline on sama telje kaks otsa ja leksikoni võib kujutada täiesti fikseeritustest vähemfikseeritute, mitteproduktiivsetest produktiivsemate üksusteni ulatuva kontinumina (nagu seda teevad Brinton ja Traugott 2005: 18), siis need keeleüksused, mis kombineeruvad teistega produktiivselt, on grammatilised ja need, mille kombineerumine on ebaregulaarne, on leksikaalsed ja nende vahel on vähem ja rohkem grammatiliste ning vähem ja rohkem leksikaalsete üksuste üleminekuala.

Kuigi idioomi definitsiooni ja omaduste osas puudub keeleteadlaste hulgas täielik konsensus, ollakse üksmeelel selles, et idioomide moodustumist saab vaadelda leksikaliseerumisena (Brinton ja Traugott 2005: 56, Lehmann 2002: 14), kuna selle protsessi käigus saab analüütilisest üksusest (nt tarindist verb + objekt) sünteetiline üksus, mida ei saa enam osadeks lahutada ja mõista nende osade tähenduste ning omavaheliste suhete mõistmise kaudu.

Leksikaliseerumise astme poolest on püsiühendid erineval tasemel. Kõige enam leksikaliseerunud on läbipaistmatud idioomid, mille tähendust ei ole võimalik (ka emakeelekõnelejal) mõista ilma seda eelnevalt vormi-tähenduse paarina omandamata, nt *paneb pintsliste, tuleb toime, paneb tähele*. Läbipaistmatud idioomid on tüüpiliselt mitte-produktiivselt kombineeruvad ja neid saab modifitseerida ainult tervikuna, adverbidega. Nii ei ole võimalik öelda

(29) **Ma sain/ei saanud loetust head/täielikku/täit aru*
(vrd *ei saa sellest täit aru kätte*)

vaid ainult

(30) *Ma sain/ei saanud loetust hästi/täielikult/täiesti aru.*

Ent osade läbipaistvate idioomide kohta see piirang ei kehti: näiteks ühendi *arveid klaarima* nominaalset komponenti saab modifitseerida: *klaaritakse vanu arveid, poliitilisi arveid, juba Stalini ajast kujunenud arveid*. Samuti muutuvad osade läbipaistvate idioomide nominaalsed komponendid arvus ja juhul, kui nad on (vormiliselt) objekti positsioonis, muutuvad objekti käänetes vastavalt objekti käändevahelduse reeglitele. Seega on neid ühendeid võimalik käsitleda ka analüütiliselt, mitte semantiliselt ja süntaktiliselt täielikult kokkusulanuina. Kollokatiivsed ühendid on leksikaliseerunud selles mõttes, et vähenenud on produktiivsus vaba valiku tähenduses – *kartuleid võetakse, marju korjatakse*, kuid ühend ei ole muutunud analüüsimatuks terviküksuseks.

4. VERB KUI LAUSE STRUKTUURILINE KESE

Lause struktuuri on lingvistikas vaadeldud mitmel moel. Ühe, traditsioonilisema lähenemise kohaselt (mille lähtekohad on Aristotelese loogikakategooriates) jaguneb lause subjektiks ja predikaadiks. Teise seisukoha järgi on lause struktuuriliseks keskmeks verb, nt Huno Rätsep räägib verbikesksest lihtlausest ja verbikesksest lausemallist (Rätsep 1978: 9–20).

Argumendistruktuuri teooria kohaselt koosneb lause predikaadist ja tema argumentidest (ning vabadest laienditest), kusjuures argumentid on predikaadi poolt tingitud (nt Palmer 1994: 2–4, Van Valin 2001: 22–23).

Argumentid erinevad üksteisest esiteks oma grammatilise vormistuse poolest ja teiseks selle poolest, milline on nende semantiline suhe predikaadiga. Seega on argumenti mõistes ühendatud süntaktiline ja semantiline tasand. Süntaktilisel tasandil räägitakse süntaktilistest funktsioonidest, semantilisel tasandil semantilistest rollidest (ka temaatilistest või Θ -rollidest), kusjuures puudub konsensus semantiliste rollide täpse hulga ja nimetuste suhtes.

Predikaadis kodeeritakse kogu sündmust iseloomustavaid grammatilisi tähendusi, mh ka diateese, st süntaktiliste funktsioonide ja semantiliste rollide vahelisi vastavusskeeme. Teatud semantilised rollid vormistuvad primaarselt teatud kujul, nt agenti vormistatakse primaarselt subjektina. Argumendistruktuuri muutuse korral võivad süntaktilised funktsioonid muutuda, kuid semantilised rollid jäävad samaks. Kui agent vormistatakse sekundaarselt, siis vajab see sekundaarsus tavaliselt ka märkimist verbi vormis. Tüüpiline markeeritud diatees ehk argumendistruktuuri muutus on passiiv või impersonaal. Inglise keele passiivi moodustamises on tüüpiliselt nähtud objekti “ülendamist” subjektiks, nt lause

(31) *The policemen have caught the thief* ‘Politseinikud on varga kinni püüdnud’

kus fraas *the policeman* ‘politseinikud’ on subjekt ja agent ning fraas *the thief* ‘varga’ objekt ja patsient, passiivistamisel saadud lauses

(32) *The thief has been caught by the policemen* ‘Varas on politseinike poolt kinni püütud’

on fraasist *the thief* ‘varas’ saanud subjekt, kuid semantilisel tasandil on ta endiselt patsient. (Palmer 1994: 16)

Eesti keele impersonaali (või passiivi) peamine ülesanne näib olevat subjekti kaotamine (või tema staatuse alandamine) või tähelepanu fokuseerimine mõnele teisele sündmuse osalisele või tegevusele endale.

Käesolevas töös on argumendistruktuuri mõistet kasutatud tugiverbiühendiga seoses (4. ja 5. artiklis), mille puhul:

Esiteks – süntaktilised ja semantilised aktandid ei ole vastavuses, transitiivse tugiverbikonstruktsiooni objekt ja intransitiivse tugiverbikonstruktsiooni subjekt on semantilise predikaadi osad.

(33) *Mari teeb tööd*
Subj V Obj
[agent] [sem pred]

(34) *Kodus käib remont*
Adv V Subj
[koht] [sem pred]

Teiseks – intransitiivset tugiverbikonstruktsiooni (*Käib remont*) saab vaadelda impersonaalse tähenduse ühe väljendusvõimalusena eesti keeles. Sellistes lausetes on samuti tüüpiliselt agent argumentidstruktuurist kas täiesti välja tõrjutud, nt

(35) *Enne sõda käis kultuurimajas vilgas tegevus*

või esitatud adverbiaali või tegevust väljendava noomeni atribuudina.

(36) *Suurte nimede tekitamine käis Turul lihtsalt.*

(37) *Nendel päevadel sõidab siit läbi autokauplus ja Mihkli ajaarvamine käib selle graafiku järgi.*

Sarnaselt tugiverbiühendile pole sageli ka idiomaatilise ühendi süntaktiline ja semantiline tasand omavahel vastavuses. Püsiühendi moodustamisel paigutatakse noomen verbi argumentidstruktuuris juba olemasolevale positsioonile. Nii lihtverbi *mõistma* ja väljendverbi *aru saama* argumentidstruktuuris on teema semantiline roll, mis süntaktilisel tasandil on verbi *mõistma* argumentidstruktuuris vormistatud objektiks. Verbi *saama* argumentidstruktuuris on see positsioon juba hõivatud ja kahte samast rinnastamata argumenti verbil olla ei saa. Nii tingibki väljendverb tervikuna talle omase lausemalli. (Vt ka Rätsep 1978: 23)

5. ÜLEVAADE VERBIST JA NOOMENIST KOOSNEVA PERIFRASTILISE VERBI KÄSITLEMISEST EESTI KEELETEADUSES

Käesolevas osas esitatakse väike ülevaade perifrastilise öeldise käsitlusest eesti keele grammatikakirjeldustes põhirõhuga verbi ja noomeni ühenditel. Selle ülevaate ja töö põhiosa vahel on teatud vastuolu. Töö põhiosa moodustavates artiklites on uurimisobjektiks verbi ja noomeni püsiühendid eesti keeles, aga selles osas esitav ülevaade räägib peamiselt mitmesõnalisest predikaadist. Sellega ei taha ma väita, nagu võiks kõiki selle töö uurimisobjektiks olevate keelendite komponente predikaadi osadeks nimetada. Lihtsalt on seda tüüpi ühendeid kirjeldatud põhiliselt mitmesõnalise predikaadi all. Käesolevas ülevaates on perifrastilise verbi käsitlemist tervikuna vaadeldud ainult suuremates eesti keele grammatika ja süntaksi käsitlustes. Perifrastilise verbi alaliike käsitlevatest üksikuurimustest on käsitletud ainult neid, kus vaatluse all on olnud öeldisena toimida võivad verbi ja noomeni ühendid. Püsiühendi mõiste on tihedalt seotud selliste mõistetega nagu fraseologism ja idioom, ülevaate nende mõistete piiritlemisest eesti keeleteaduses annab osa 2.4.

Erinevad autorid on öeldisena esineda võivaid püsiühendeid erinevalt grupeerinud, nende gruppide vahelisi piire samuti näinud veidi erinevatena ja nende gruppide nimetamiseks kasutanud termineid selliselt, et sama nimetuse taga võivad erinevatel autoritel peituda erinevad ühendid. Selle kõige tõttu on siinses ülevaates küllaltki palju esitatud ka refereeritud autorite poolt oma väidete illustreerimiseks kasutatud näiteid. Mõnikord saab just nende põhjal kõige adekvaatsema pildi mingi käsitluse objektist ja selle objekti rühmitamisest.

Eesti keele süntaksi käsitlustest kuni 1924. ilmunud Lauri Kettuse teoseni "Lauseliikmed eesti keeles" on põhjaliku ülevaate avaldanud Ernst Nurm (1924). 19. sajandil ja 20. sajandi algul kõneldi eesti keele lauseõpetuses nii verbalselt kui nominaalselt predikaadist, kusjuures viimase puhul peeti verbi koopulaks. Alates Harald Põllu "Lauseõpetusest" (Põld 1922) hakati soome keele grammatikakäsitluste eeskujul predikaadina käsitlema ainult verbi finiiitseid vorme. (Kask 1960: 239)

Kuni Huno Rätsep taaselustas (Rätsep 1973; Rätsep 1978: 20–26) Johannes Voldemar Veski poolt kasutusele võetud termini *väljendverb* ja eristas väljend- ja ühendverbe nende mitte-verbilise komponendi sõnaliigilise kuuluvuse alusel, kasutati terminit *ühendverb* mitmesuguste predikaadina toimivate verbiühendite kohta (nt Muuk 1938, Tauli 1972). Ülekantud tähenduses käändsõna ja verbi öeldisena toimiva ühendi kohta kasutati ka nimetust *fraseoloogiline ühendverb* (nt Mihkla jt 1974, Mihkla ja Valmis 1979) või *fraseoloogiline väljend* (nt Valgma ja Rimmel 1968, Mihkla jt 1974).

Ülevaate ühendverbi käsitlemisest eesti keele alastes uurimustes annab Huno Rätsep (1978: 26–27).

Kahe maailmasõja vahelisel perioodil pälvisid verbi ja adverbini ning noomeni ühendid tähelepanu esiteks ortograafia, täpsemalt kokku- ja lahkukirjutamise probleemina ja teiseks pöörasid sellistele ühenditele (negatiivset) tähelepanu keeleuundajad, eelkõige Johannes Aavik. Teatavasti väärtustasid keeleuundajad keeles (lisaks muule) lühidust. Nii kirjutas Johannes Aavik teoses “Keeleuunduse äärmised võimalused” (Aavik 1974 (1924): “Ja yldse yheks keeleuunduse pyydesihiks olgu teatav elegantne ja energiline lyhidus.” (Aavik 1974: 79) Nii nagu liitsõnu, tauniti ka verbilisi püsiühendeid: “Selle elegantse ja energilise lyhiduse saavutamiseks vaja äärmuseni kultiveerida kokkuliidet verbide asendamist yhe- ja võimalikult ka erijuurelistega.” (Aavik 1974: 79) Aaviku poolt loetletud “halbade sõnade” hulgas on ka perifrastilisi verbe: “.ka verbide hulgas on niisuguseid halbu kaksiksõnu, mis labaselt ja naiivselt mõjuvad ja mille asemelle peaks saama iseseisvad juursõnad, nimelt järgmiste asemelle: *hukka mõistma .. hääks kiitma .. juttu ajama, juttu vestma .. korda minema .. kylas, võõrsil, vaatamas käima .. kyllalt (suur) olema .. meele tulema .. meele tuletama .. meelt heitma .. nõu andma .. nõus olema .. nõu pidama .. rahule jääma .. riidesse panema .. riidest võtma .. sõna kuulma .. tähele panema ..* (1974: 72–73).” Kuigi paljud Aaviku keeleuunduslikud ettepanekud said üldkasutatavateks, on tema taunitud verbiühendid tänapäevalgi kasutusel. Selle põhjuseks võiks olla eesti keele tendents analüütilisusele (selle kohta vt Metslang 1997, Erelt ja Metslang 1998 ja EKK: 362).

Termini *ühendverb* võtab kasutusele Elmar Muuk artiklis “Verbide ja verbaalnoomenite kokkukirjutamisest” (1938). Muuk ei eristanud tänapäeva mõistes ühend- ja väljendverbe, vaid nimetas ühendverbideks nii adverbini ja verbi kui ka noomeni ja verbi ühendeid, nt *jutti ajama, jumalaga jätma, ehal käima, vaeva nägema, keha kinnitama, tüli norima, jalga laskma* jne. Ühendverbiks peab autor sellist verbiühendit, millel on oma “piltlik” tähendus, mis ei ole ühendi komponentide tähenduste summa (nt *osa võtma, joonde seadma, halvaks panema*).

Sõjajärgse perioodi algul laiendas Kristjan Kure (1950, 1963) tunduvalt öeldise mõistet. Kure 1950. aasta grammatikakäsitluses (Kure 1950) on öeldise koosseisu loetud ka partitiivsed sihitised, mis koos verbiga väljendavad üht mõistet ja mida võib sageli asendada lihtverbiga, nt *tööd tegema, liiga tegema, haiget tegema, suitsu tegema, head tegema, silmi tegema, tempu, tükke tegema, liiku tegema, kära tegema, aru andma, suud andma, armu andma, abi andma, nõu andma, tunde andma, aru saama, haiget saama, osa võtma, naist võtma, einet võtma, kõnet pidama, suud pidama, sõna pidama, pulmi pidama, pühi pidama, pidu pidama, hinge pidama, jahti pidama, korda pidama, vaeva nägema, und nägema, juttu ajama, asja ajama, habet ajama, püssi laskma, jalga laskma, verd laskma, aega viitma, vilja reht peksma, jõudu katsuma, hoolt kandma, pead parandama, hammast ihuma, tõtt rääkima, kohut mõistma, piipu tõmbama, pilli mängima, nina nuuskama, meelt muutma, pilku heitma, peret heitma, kepsu, lulli lööma* jne (Kure 1950: 111–112).

Selles loendis on nii idiomatilisi väljendverbe (*liiga tegema, aru andma*), käesoleva töö mõttes tugiverbiühendeid (*tööd tegema, kõnet pidama*) kui ka lihtsalt kollokatiivseid püsiühendeid (*und nägema, pilli mängima, nina nuuskama*).

Kure järgi leidub ka nn laiendatud öeldisi, mis koosnevad verbist ja noomeni muust käändest peale partitiivi, nt *mehele minema, nurja minema, ellu viima, meeles pidama, silmas pidama, pooleks tegema, puruks peksma, käsile võtma, toime panema, karjas käima, jalule ajama, tähele panema, andeks andma, pahaks panema* jne (Kure 1950: 112).

Artiklis “Eesti keele lauseõpetuse põhiküsimusi” (Kure 1963) kasutab Kure raamühendi mõistet. Selle all mõtles ta mitmest sõnavormist koosnevat öeldist sellises asendis, mille puhul lauses “teised öeldisega ühendatud komponendid” on paigutatud raamühendi vahele. Raamühendis esinevad öeldisena ühendverb (*sadas maha*); nn tegusõnaline liitöeldis: modaalverbi ja verbi infiniitvormi ühend (*võib teha*), deskriptiivverbi ja infiniitverbi ühend (*lõhub töötada*) ja aspektverbi (EKG mõistes faasiverbi) ja infiniitverbi ühend (*hakkab minema*); käändsõnaline liitöeldis (milleks Kure nimetab verbi *olema* ja predikatiivi ühendit, nt *Mina olen häämeelega huvitav lind*). Eraldi on nimetatud ka fraseoloogilist ühendit raamühendina (*Meister andis töökäigust insenerile aru.*) (Kure 1963: 52–55).

Karl Kont avaldas 1963. aastal raamatu “Käändsõnaline objekt läänemeresoome keeltes”. Kuna objekt moodustab sageli verbiga püsiühendeid, siis refereeritakse siin ka mõningaid tolles teoses esitatud seisukohti. Kont märgib, et läänemeresoome keelte objekti iseloomustab peaaegu sama suur tähenduste kirevus kui adverbiaaligi, kuid see tähenduste kirevus on tänapäeval osalt juba taanduv nähtus ja on toimumas objekti “adverbialistumise” protsess: paljusid algupäraselt objektilisi laiendeid on hakatud tajuma adverbiaalidena, sest need esinevad sageli ainult kivistunud väljendites ja on mõnikord muutunud isegi adverbiaalideks, nt *sammu/traavi sõitma*. (Kont 1963: 14–15)

Kont on kirjeldanud partsiaalobjekti kui ühte indefiniitsuse väljendamise vahendit, mille “osa ja kursiivsust tähistav funktsioon oleks nagu teatud juhtudel taandunud, andes aset indefiniitsusele, mis kuulub isegi rohkem põhisõnaks oleva verbi kui objekti enda juurde. Objekt ise on sel puhul ainult väheiseseisvaks täienduseks verbi juures, määrates verbis avalduva tegevuse liiki.” (Kont 1963: 69), nt *teine kord teeme lepitust, joome sinasõprust*. Tihedas seoses sellise partitiivi kasutamisega on nn fraseoloogiline partsiaalobjekt (st objekt pole partsiaalne mitte lause aspektitähenduse või objekti osalise verbiga väljendatud tegevusele allumise tõttu, vaid partsiaalobjekt esineb ka siis, kui objektireeglid nõuaksid sõnasõnalisel kontekstis totaalobjekti), mis on muutunud oma põhisõnaga üheks leksikaalseks tervikuks. Selline fraseoloogiline partsiaalobjekt on eesti keeles “silmatorkavalt massiline”, nt *jõudu, juhatus, keppi, nõu, tuld, valu, vitsa andma; aega, asja, kaupa, kiusu, juttu, haisu, lori, jonni, jälgi ajama; hoolt, iket, muret kandma; jalga, liugu, laulu, nurru laskma; kaarte, malet, vingerpussi, lolli mängima; nälga, und, vaeva, muret nägema;*

hinge, melt, pilku heitma; kiusu, viha kiskuma; laulu, lusti, vilet kiskuma; laulu, lusti, vilet lööma; kasu, tormi lõikama; raha painama; keelt peksma; sõna, kohut, sehvti, jahti, piigapõlve, nõu, lugu, aru, ametit pidama; asja, haiget, liiga, minekut, häbi, juttu, sõitu, tükke tegema; haiget, surma, otsa, jagu, aru saama; istet, õpetust, liiku, viina, püksimõõtu võtma; haisu, hinge, suitsu tõmbama. (Kont 1963: 72–73).

1964. aastal ilmunud eesti keele süntaksi alaste prooviartiklite kogumikus (Mihkla 1964) on öeldise käsitluse kirjutanud Karl Mihkla. Eraldi leiavad seal käsitlemist öeldisena esinevad ühendverbid ja fraseoloogilised väljendid (Mihkla 1964: 83–88). Pööratakse tähelepanu ka sellele, et tegusõnaliste öeldise funktsioonis olevate fraseoloogiliste väljendite põhisõnaks on enamasti polüseemsed verbid, nt *ajama, jääma, lööma, minema, olema, panema, pidama, saama, tegema, võtma* jt, millele neid laiendavad sõnad annavad konkreetse sisu. Verbi laienditena esinevad sellises fraseoloogilises väljendis kõige sagedamini nimisõna käändevormid, nt *aega viitma, andeks paluma, appi asuma, arust ära olema, hinge tõmbama, jagu saama, jänni jääma, korras hoidma, naerule lööma, nõuks võtma* jne, kuid tegusõna laiendiks võib olla ka adpositsioonifraas, nt *nugade peal olema, pea peale kukkuma, südame peale panema, üle pea kasvama* jne, omadussõnad või nende tähenduses olevad kesksõnad partitiivis või translatiivis, nt *haiget tegema, halvaks pidama, kuuldavaks võtma, pahaks minema* jne ja prefiksaaladverbid, nt *alt vedama, ette lööma, kängu jääma* ning mõnikord ka asesõnad saavas, nt *mikski panema*. Seega on idiomaatilised ühendverbid arvatud siin fraseoloogiliste ühendite hulka. Sageli püsiühendeid moodustavatest verbidest on juttu käesoleva töö 2. artiklis, sagedaste noomenite, käändevormide jms kohta vt käesoleva töö 3. artikkel.

1968. aastal ilmunud Johannes Valgma ja Nikolai Rømmeli “Eesti keele grammatika” järgi on lauses öeldiseks harilikult verbi finitiivvorm, kuid peale selle võib öeldiseks olla muude ühendite hulgas ka fraseoloogiline väljend (nt *tähele panema, sõna pidama, vabaks laskma*). Objekti käsitluse juures mainivad Valgma ja Rømmel (1968) intransitiivseid verbe laiendavat objekti kirjeldades, et sageli on intransitiivse verbi objekt kujunenud oma põhisõnaga püsivaks fraseoloogiliseks tervikuks, nt *kohut käima, verd jooksuma, jalgu puhkama*.

1974. aastal ilmunud Karl Mihkla, Lehte Rannuti, Elli Riikoja ja Aino Admanni grammatikas “Eesti keele lauseõpetuse põhijooned I. Lihtlause” on öeldisena esineda võivate keelendite hulgas loetletud ka fraseoloogilisi väljendeid, nt *Ära palju suud pruugi!*. Viimaste alaliigi moodustavad Mihkla jt käsitluses fraseoloogilised ühendverbid, mille puhul on “verbi laiendiks käändsõnad osastavas või sisseütlevas, harvemini teistes käänetes, mida kasutatakse ülekantud tähenduses” (Mihkla jt 1974: 80). Sellised ühendid moodustavad ühe tähendusterviku, nt *aru pidama, hinge tõmbama, jalga laskma, jalust rabama, jooksu pistma, jänni jääma, kimpu jääma, korda minema, lulli lööma, minekut tegema, mikski panema, mokas olema, nõuks võtma, paika pidama, tähele panema, vedu võtma, ühte hoidma*.

Fraseoloogilises ühendis võib verbi laiendiks olla ka nimisõna koos kaasõnaga, nt. *üle pea kasvama, südame peale panema, pea peale kukkuma*. Selliste ühendite ja vaba sõnaühendi hajusat piiri tunnistavad autorid kaudselt mõõndes, et selliseid ühendeid, kus “sõnad on säilitanud osaliselt põhitähenduse või kus ühendi üksikkomponentide juurde kuulub laiendeid, võib edasi analüüsida. Näit. *Dr. Visnapuu puhus* (öeldis) *sõudjaga magusat* (täiend) *juttu* (sihitis).” (Mihkla jt 1974: 80)

1979. aastal ilmunud Karl Mihkla ja Jüri Valmise kõrgkooliõpikus “Eesti keele süntaks kõrgkoolidele” (Mihkla ja Valmis 1979) käsitleti öeldist sarnaselt “Eesti keele lauseõpetuse põhijoonte”.

Valter Tauli avaldas aastatel 1972 ja 1980 kaheosalise “Eesti grammatika” (Tauli 1972, 1980). Esimeses, hääliku- vormi- ja sõnaõpetust käsitlevas osas defineerib Tauli (sõnade kokku- ja lahkukirjutamist käsitlevas peatükis) ühendverbi kui noomeni või adverbi ja verbi ühendi, milles “vahel pöörsõna on määr- või käändsõna ees, vahel järel, näit. *vastu võtma, võttis vastu, istet võtma, võetakse istet.*” (Tauli 1972: 126)

Valter Tauli grammatika teine, lauseõpetust käsitlev osa koosneb suures osas erinevate süntaktiliste ühendite mallide kirjeldusest. Verbi ja objekti ühendite all on käsitletud ka verbist ja selle objektist koosnevaid püsiühendeid. (Tauli 1980: 53–54) Püsiühend on siin defineeritud tähendusliku tervikuna: “Osa V+O ühendeid moodustab tähendusliku terviku, enamasti nn ühendverbi, mida sageli võib asendada lihtverbiga.” (Tauli 1980: 53).

Sellise püsiühendi objekti positsioonis olev komponent on Tauli järgi alati partitiivne (nt *oli ta juba istet võtnud, ta oli saand õnnetut surma*), kuid erandlikult mõne ühendi puhul võib olla ka totaalobjekt vastavalt objekti käändevahelduse üldreeglile (*Ajasin habeme ja väljusin. Kõik asjad/jutud olid aetud õhtul.*) Verbi ja objekti püsiühendite kohta on Taulil esitatud rohkesti näiteid, nt *aega võtma, aset leidma, asju ajama, habet ajama, haiget tegema, hinge tõmbama, hoolt kandma, huvi tundma, istet võtma, jahti pidama, jalga laskma, jonnit ajama, juttu ajama, juttu puhuma, katsed tegema, kohut käima, kometit mängima, kurssi võtma, lepitust tegema, juttu tegema, kaupa tegema, korda pidama, kätt andma, meelt heitma, minekut tegema, muret tundma, märku andma, nalja tegema, nõu pidama, pead tõstma, pilli ajama, silma heitma, silmi tegema, suud andma, suud pidama, suud pruukima, sõna kuulama, sõna võtma, tantsu lööma, tegemist tegema, tööd tegema, und nägema, vaeva nägema, vahti pidama, vahet tegema, varvast laskma, vedu võtma, viha pidama, vilet laskma, vilja kandma, võimust võtma, valku lööma, uut ja vana tegema.*

Nende näidete hulgas on nii idiomaatilisi väljendverbe (*aset leidma, jalga laskma, meelt heitma, silmi tegema, suud pidama, varvast laskma* jne), kollokatiivseid ühendeid (*und nägema, habet ajama, kätt andma* jne) ja ka tugi-verbühendeid käesoleva töö mõistes (*kaupa tegema, tööd tegema, tantsu lööma* jne).

Põhjalikult on ühend- ja väljendverbe kui süntaksinähtust ja nende mõju lause struktuurile käsitletud Huno Rätsep (1969, 1973, 1978).

Rätsep rõhutab, et ühendverb ja väljendverb pole ainult ortograafiaaregli jaoks kasutusele võetud terminid, vaid tähistavad eesti keeles ilmnevaid küllaltki selgepiirilisi üksuste rühmi ja on seega vajalikud eesti keele lauseehituse ja sõnavara süsteemipärasel kirjeldamisel (Rätsep 1973: 30, 1978: 25–26). Rätsep defineerib väljendverbi kui “mingis grammatilises vormis oleva noomeni (või ka noomenite) ja verbi ühendit, kus noomeniklassi (või ka klasse) esindab üks kindel selle klassi liige kindlas grammatilises vormis ja kogu ühend tervikuna moodustab lihtlause keskuse, tingides kindla lausemalli; sealjuures on väljendverbide aktuaalne tähendus erinev komponentide tähenduste summast ehk tausttähendusest, s.t. väljendverbid on idiomaatilised” (Rätsep 1978: 25). Viidatud teostes esitatakse kriteeriumid ühend- ja väljendverbide eristamiseks muudest sõnaühenditest. Ühend- ja väljendverbi eristamine toimub sõnaliigi tasemel – ühendverb on adverbi ja verbi, väljendverb aga noomeni ja verbi ühend. Vabast noomeni ja verbi ühendist eristab väljendverbi see, et viimase koosseisus saab esineda ainult üks kindel noomen kindlas morfoloogilises vormis (püsisõna). Verbi varieerumisvõimalus sellises ühendis on küll laiem (nt *plehku panema* ~ *plehku pistma*), ent siiski on põhjust nimetada väljendverbi ainukordseks sõnaühendiks. Sarnaselt lihtverbidega tingivad väljendverbid oma lausemalli, mis erineb nende koosseisus oleva lihtverbi lausemallist. Väljendverbi koosseisus olev püsisõna ei esinda enam lihtverbi lausemalli ühte elementi, vaid kuulub selle verbi juurde süntaktiliselt lahutamatu elemendina. Selline väljendverbi süntaktiline liigestamatus on otseselt seotud tema semantiliste iseärasustega. Nimelt on väljendverbi kui terviku tähendus erinev tema komponentide tähenduste summast (aktuaalne tähendus erineb tausttähendusest) – väljendverbid on idiomaatilised ühendid.

Mitte kõik ainukordsed sõnaühendid ei ole Rätsepa järgi väljendverbid, nimelt ei kuulu nende hulka sellised ühendid nagu *õlgu kehitama*, *silmi pilgutama*, *saba liputama*, *pead vangutama*, *käsi ringutama*, *kõrvu kikitama*, kus noomen on küll maksimaalselt määratud, st *vangutada* saab ainult *pead*, kuid tegu ei ole idiomaatiliste ühenditega, mis tingiksid oma lausemalli. (Rätsep 1978: 20–25)

Rätsepa kirjeldatud väljendverbi määramise kriteeriume on kasutatud käesoleva töö 2. artiklis.

Pikemalt peatub Rätsep väljendverbi nominaalse komponendi vormil (vrd käesoleva töö 3. artikkel). Sagedasimad püsisõnade käänded on partitiiv (*aru saama*, *aset leidma*, *asja saama*, *hammast ihuma*, *hinge heitma*, *hinge tõmbama*, *hoolt kandma*, *jagu saama*, *lugu pidama*, *nägu näitama*, *poppi tegema*); illatiiv (*ausse tõstma*, *ellu viima*, *hukka mõistma*, *jõusse jääma*, *kirja panema*, *korda minema*, *korda saatma*, *luhta minema*, *ninna kargama*, *närvi minema*, *plehku pistma*); allatiiv (*hingusele minema*, *jutule saama*, *jälile saama*, *jutule saama*, *kaubale saama*, *lavale tooma*, *liistule tõmbama*, *lõpule viima*, *mehele minema*, *näole andma*, *närvidele käima*) ja translatiiv (*andeks andma*, *haneks võtma*, *imeks panema*, *naeruks panema*, *nõuks võtma*, *osaks saama*, *seltsiks olema*, *teoks saama*, *tuleroaks langema*, *õnneks minema*). Vähemal määral

esineb väljendverbe, mille nominaalne komponent võib muutuda objekti käänetes (*kaarte avama, avan kaardid; elu võtma, võtab elu, võeti elu; käsi lööma, lööme käed*), on inessiivis (*aus pidama*), elatiivis (*laest võtma*), adessiivis (*rahul olema*), terminatiivis (*kõrini olema*) või komitatiivis (*käega lööma*). Adjektiivid on väljendverbi koosseisus peamiselt translatiivseina (*pahaks panema, heaks tegema, kindlaks tegema, vedelaks lööma*). Väljendverbide hulka kuuluvad ka sellised sõnühendid, milles verbi juurde kuulub mitu püsisõna: kas adpositsioonifraas (*läbi sõrmede vaatama, naha peale andma, vee peal hoidma, läbi sõrmede vaatama*), mitu noomenit või noomen ja adpositsioonifraas mõlemad (*elu kaalule panema, aega surnuks lööma, keelt hammaste taga hoidma*). Väljendverb võib koosneda ka ühendverbist ja noomenist (*puust ette tegema, vedru välja viskama*). (Rätsep 1978: 24–25)

Eesti keele noomeni käändevormist, adverbist või verbi infiniitvormist koosnevaid püsiühendeid (ühend- ja väljendverbid ning perifrastilised verbid) aspektuaalsuse analüütilise väljendamise vahenditena (võrdluses vene keelega) on kirjeldanud Ants Pihlak (1985a, 1985b), sama probleemiga on tegelnud ka Pille Eslon (2004a, 2004b).

Pihlak jagab verbid aspektuaalse tähenduse poolest kursiivseteks ja terminatiivseteks. Kursiivsed verbid on ajaliselt piiritlemata (EKG mõistes siis piirivõimaluseta), terminatiivsete verbide puhul on lõpp-punkt saavutatav või saavutatud (piirivõimalusega verbid) (Pihlak 1985a: 62–63). Verbi kombineerumine adverbi, noomeni käändevormi või infiniitvormiga püsiühendis võimaldab piiritleda kursiivsete verbide tegevust – näidata tegevuse algust, lõppu, intensiivsust, kontinuaatiivsust (Pihlak 1985b: 154). Samatähenduslikud perifrastilised verbid ja lihtverbid erinevad tihti oma aspektitähenduse poolest, nt on ühend *võimalikuks tegema* resultatiivne ja lihtverb *võimaldama* mitte (Pihlak 1985a: 67).

Aspektitähenduse väljendamist püsiühendites on puudutatud 6. artiklis.

1993. aastal ilmunud “Eesti keele grammatika” süntaksi-osa (EKG II: 18–22) loetleb öeldisena esineda võivate keelendite hulgas ka perifrastilisi verbe, mida defineeritakse kui “finiitverbi ühendeid infiniidi, noomeni või afiksaaladverbiga, milles üks komponent komplitseerib analoogiliselt afiksiga teise tähendust ning mille puhul lausemalli ei määra finiitverb ükski, vaid ühend tervikuna.” Grammatikas rõhutatakse, et kuigi need ühendid moodustavad süntaktilise terviku, ei ole sellegipoolest tegemist ühe sõnaga vaid sõnade ühendiga. Perifrastilised verbid on võrreldavad tuletistega: “komplitseeriv komponent talitleb umbes samamoodi kui verbiafiks (vrd *läheb mööda – möödub, jääb seisma – seiskub*).

EKG-l baseeruv “Eesti keele käsiraamat“ (EKK) ja 2003. aastal ilmunud ingliskeelne eesti keele grammatika (Erelt 2003) käsitlevad öeldisena esineda võivaid keelendeid sarnaselt EKG-ga.

6. ARTIKLID

Käesoleva töö põhiosa moodustavad seitse aastatel 2002–2006 ilmunud või ilmumas olevat artiklit. Need annavad ülevaate verbist ja noomeni(te)st koosnevatest püsiühenditest, mis tervikuna või mille verbaalsed komponendid võivad lauses esineda predikaadina. Artiklid on esitatud sisulises järjekorras, töö arenguloogikat võiks kirjeldada järgmiselt.

Esimene artikkel (kaasautorluses Heiki-Jaan Kaalepiga) analüüsib statistiliste meetodite kasutamise võimalusi selliste püsiühendite tuvastamiseks tekstis ja annab ülevaate väitekirja aluseks olnud keelematerjali ühe osa – verbikesksete püsiühendite andmebaasi – koostamisest, täpsemalt sõnaraamatute andmete täiendamisest keelekorpuse põhjal (mahuga 23 miljonit sõna) ammutatud infoga. Statistiliste kollokatsioonide automaatse tuvastamise jaoks on pakutud palju erinevaid meetodeid (vt nt Evert 2005). Selles artiklis kirjeldatud töös kasutati sõnadevahelise seose tugevuse hindamisel ühise oodatavuse (*mutual expectation*) määra koos *GenLocalMax* algoritmiga, mis oli realiseeritud eesti keele verbikesksete ühendite leidmiseks kohandatud tarkvara SENVA (*Software for the Extraction of N-ary Verbal Associations*) kaudu. Viimane on keelest sõltumatu tarkvara SENTA (*Software for the Extraction of N-ary Textual Associations*) modifikatsioon. Selles artiklis on verbikesksete püsiühendite kohta kasutatud terminit *phrasal verb*, millest on edaspidi loobutud.

Teine ja kolmas artikkel käsitlevad püsiühendite liike ja koostisosi. Teise artikli eesmärgiks on esitada verbi ja noomeni püsiühendite liigitus. Lähtekohaks on Huno Rätsepa (1973, 1978) poolt esitatud väljendverbi kriteeriumid, mis defineerivad prototüüpse väljendverbi kui idiomaatilise ühendi. Analüüsitakse ja liigitatakse prototüüpse väljendverbi ja vaba ühendi vahele jäävate püsiühendite hulka. Artiklis käsitletakse ka seda, millised verbid on eriti altd püsiühendeid moodustama.

Kolmandas artiklis on vaatluse all verbikesksete püsiühendite nominaalsed komponendid. Otsitakse vastust küsimustele, millised tunnused iseloomustavad püsiühendites sageli esinevaid noomeneid ja millised on nende tüüpilised vormid.

Neljas ja viies artikkel tegelevad teises artiklis üllatuslikult esile kerkinud keelendi – tugiverbiühendi – analüüsiga. Neljanda artikli eesmärgiks on kirjeldada mõningaid eesti keeles tugiverbidena esineda võivaid verbe (*tegema, pidama, toimuma, sooritama* jt) ja nende poolt moodustatavaid tugiverbikonstruktsioone ning leida nende verbide ühised tunnused, mis võimaldavad just neid tugiverbidena kasutada.

Neljanda artikli teiseks eesmärgiks on vaadelda tugiverbikonstruktsioonidega seotud argumendistruktuuri muutusi; ja kolmandaks eesmärgiks – uurida sellise (mõneti liase) keelendi võimalikke kasutuspõhjusti.

Viies artikkel selgitab tugiverbiühendi seoseid grammatiseerumise ja leksikaliseerumisega ning käsitleb tugiverbi võimalikke abiverbilisi jooni. Kõrvale-

põikena käesoleva väitekirja põhiteemast käsitletakse selles artiklis ka verbi *tegema* kasutust teiste verbide asendajana – proverbina.

Kuuendas artiklis vaadeldakse verbi ja noomeni püsiühendite esinemist kirjaliku keele korpuses. Otsitakse vastust kahele küsimusele. Esiteks, millised püsiühendid on sagedased kirjalikes tekstides. Ja teiseks, millised on verbikesksete püsiühendite nominaalsete komponentide varieerumise peamised vormid ja põhjused. Püsiühendite rühmadest vaadeldakse eraldi läbipaistvate ja läbipaistmatute idioomide, tugiverbiühendite ja kollokatsioonide nominaalsete komponentide käitumist. Jälgitakse nominaalsete komponentide kolme varieerumisvõimalust – nominaalse komponendi modifitseeritust atribuudiga, kombineerumist arvukategooriaga ja objekti positsioonis oleva nominaalse komponendi muutumist objekti käänetes.

Seitsmendas artiklis rakendatakse muudes artiklites kogutud lingvistilisi teadmisi verbi ja noomeni püsiühendite kohta nende keelendite andmebaasi-põhisel märgendamisel tekstis. Selline keeletehnoloogiline tööriist nagu püsiühendite märgendaja, mille arendamist artiklis kirjeldatakse, on vajalik näiteks vahemoodulina automaatse morfoloogilise ja süntaktilise analüüsi vahel.

Sissejuhatuses viidatud kirjandus

- Aavik, Johannes 1974 (1924). Keeleuunduse äärmised võimalused. Eesti Keele ja Kirjanduse Instituudi toimetised 15. Stockholm.
- Abeille, Anne 1995. The Flexibility of French Idioms: A Representation with Lexicalized Tree Adjoining Grammar. – Idioms: Structural and Psychological Perspectives. Toimetanud Martin Everaert, Erik-Jan van der Linden, André Schenk ja Rob Schreuder. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, lk 15–42.
- Allerton, D. J. 2002. Stretched verb constructions in English. Routledge Studies in Germanic Linguistics. Routledge: London and New York.
- Baker, Collin F., Charles J. Fillmore ja Beau Cronin 2003. The Structure of the Framenet Database. – International Journal of Lexicography, Vol 16 nr 3, lk 281–361.
- Baran, Anneli 1999. Eesti fraseoloogia põhijoontest ja struktuurist. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule õppetoolis.
- Benson, M., E. Benson ja R. Ilson (toimetajad) 1986. BBI Combinatory Dictionary of English: A guide to word combinations. Amsterdam: John Benjamins.
- Biber, Douglas, Stig Johansson, Geoffrey Leech, Susan Conrad, Edward Finegan 1999. The Longman Grammar of Spoken and Written English. London: Longman.
- Brinton, Laurel J. ja Elizabeth Closs Traugott 2005. Lexicalization and Language Change. Research Surveys in Linguistics. Cambridge: University Press.
- Burger, Harald 1998. Phraseologie. Ein Einführung am Beispiel des Deutschen. Berlin: Erich Schmidt.
- Butt, Miriam 2003. The Light Verb Jungle. Harvard Working Papers in Linguistics, Volume 9, lk 1–49. Internetidokument aadressil <http://ling.uni-konstanz.de/pages/home/butt/> (21. 03. 2006)

- Butt, Miriam ja Wilhelm Geuder 2004. Light verbs in Urdu and Grammaticalization. – Words in Time: Diachronic Semantics from Different Points of View. Toim. R. Eckardt, K. von Hausinger ja C. Schwarze. Berlin: Mouton de Gruyter, lk 295–349.
- Cattell, Ray 1984. Composite Predicates in English. Sydney: Academic Press Australia.
- Conrad, Rudi 1988. Lexicon sprachwissenschaftlicher Termini. Leipzig: Bibliographisches Institut.
- Croft, William ja Alan D. Cruse 2004. Cognitive Linguistics. Cambridge: University Press.
- Cruse, D. Alan. 1986. Lexical Semantics. Cambridge: University Press.
- Čermak, František 2001. Substance of idioms: perennial problems, lack of data or theory? – International Journal of Lexicography, Vol. 14, nr 1, lk 1–20.
- Danlos, Laurence 1992. Support verb constructions: linguistic properties, representation, translation. – French Language Studies 2, Cambridge: Cambridge University Press, lk 1–32.
- EKG II = Erelt, Mati, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1993. Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: Kiri. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- EKK = Mati Erelt, Tiiu Erelt, Kristiina Ross 2000. Eesti keele käsiraamat. Teine, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- EKSS = Eesti kirjakeele seletussõnaraamat. Köited I–VI, 1988–2001. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut/Eesti Keele Instituut/Eesti Keele Sihtasutus.
- Erelt, Mati (toimetaja) 2003. Estonian Language. Linguistica Uralica supplementary series vol 1. Tallinn: Estonian Academy Publishers.
- Erelt, Mati ja Helle Metslang 1998. Oma või võõras? (“Muutuv keel”) – Keel ja Kirjandus nr 10, lk 657–668.
- Eslon, Pille 2004a. Mõningatest korrelatsioonidest vene ja eesti verbisüsteemis. Toimiv keel II. Töid rakenduslingvistika alalt. Tallinna Pedagoogikaülikooli eesti filoloogia osakonna toimetised 3. Tallinn: TPÜ kirjastus, lk 103–122.
- Eslon, Pille 2004b = Пилле Эслон, О грамматикализации аналитических глаголов эстонского языка. Linguistica Uralica XL nr 2, lk 95–107.
- Evert, Stefan 2005. The Statistics of Word Cooccurrences: Word Pairs and Collocations. Ph.D. thesis, Institut für maschinelle Sprachverarbeitung, University of Stuttgart. Internetidokument aadressil <http://www.collocations.de/phd.html> (14.04.2006)
- Fillmore, Charles J. 2002. Varieties of “Support” constructions. – ICCG2. Second International Conference on Construction Grammar. September 6–8, 2002 University of Helsinki, Finland, lk 21–22.
- Fillmore, Charles J. 2003. Multiword Expressions: An Extremist Approach. – Ettekande slaidid internetiaadressil http://www.bbaw.de/forschung/kollokationen/documents/coll_fillmore_mwe.pdf (12.10.2003)
- Fillmore, Charles J., Paul Kay ja Mary Catherine O’Connor 1988. Regularity and idiomaticity in grammatical constructions: the case of *let alone*. – Language, 64, 501–538.
- Fleischer, Wolfgang 1982. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- Gibbs, Raymond W. Jr 1990. Psycholinguistic studies on the conceptual basis of idiomaticity. – Cognitive Linguistics 1–4, lk 417–451.

- Grimshaw, Jane ja Armin Mester 1998. Light verbs and Θ -marking. – *Linguistic Inquiry* 19 (2), lk 205–232.
- Hasselblatt, Cornelius 1990. Das estnische Partikelverb als Lehnübersetzung aus dem Deutschen. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica. Band 31. Wiesbaden: Otto Harassowitz.
- Heine, Bernd 2002. On the Role of Context in Grammaticalization. – *New Reflections on Grammaticalization*. Toimetanud. I. Wischer, G. Diewald. Amsterdam: John Benjamins, lk 83–101.
- Heine, Bernd ja Tania Kuteva 2002. *World Lexicon of Grammaticalization*. Cambridge: University Press.
- Helbig, Gerhard ja Joachim Buscha 1988. *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Leipzig: Verlag Enzyklopädie.
- Huddleston, Rodney ja Geoffrey K. Pullum 2002. *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jespersen, Otto Jens 1961 [1909]. *A Modern English Grammar on Historical Principles, Part VI, Morphology*. London: George Allen and Unwin Ltd.
- Kask, Arnold 1960. Eesti keele lauseliigendusest ja lauseliikmeist. – *Keel ja Kirjandus* nr 4, lk 237–243.
- Kettunen, Lauri 1924. *Lauseliikmed eesti keeles. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus*.
- Kont, Karl 1963. Käändsõnaline objekt läänemeresoome keeltes. *Eesti NSV Teaduste Akademia Keel ja Kirjanduse Instituudi uurimused IX*. Tallinn.
- Krenn, Brigitte 1998. A Representation-scheme and database for German support-verb constructions. – *Proceedings of KONVENS-98*. Bielefeld, Germany, 1998. Internetidokument aadressil <http://www.ai.univie.ac.at/~brigitte/lit.html> (14. 03. 2006)
- Krikmann, Arvo 1997. Sissevaateid folkloori lühivormidesse I: Põhimõisteid, žanrisuhteid, üldprobleeme. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Krikmann, Arvo 2003. Kaasaegse metafoorteooria panus parömioloogiasse. – *Uurimusi folkloori lühivormidest. Reetor 1*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Folkloristika osakond, Eesti Kultuuriloo ja Folkloristika Keskus, lk 52–144.
- Krikmann, Arvo 2004. “Sai hea obaduse vastu obadust“: Löömist ja peksmist märkivad väljendid eesti keeles. *Reetor 3*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Folkloristika osakond, Eesti Kultuuriloo ja Folkloristika Keskus.
- Kure, Kristjan 1950. *Eesti keele grammatika. Tuletusõpetus ja lihtlause süntaks keskkooli IX klassile, õpetajate seminaridele ja instituutidele*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Kure, Kristjan 1963. *Eesti keele lauseõpetuse põhiküsimusi. – Eesti keele süntaksi küsimusi. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 7–97.
- Kuteva, Tania 2001. *Auxiliation. An Enquiry into the Nature of Grammaticalization*. Oxford: Oxford University Press.
- Lehmann, Christian 2002. New reflections on grammaticalization and lexicalization. – *New Reflections on Grammaticalization. Proceedings from the International Symposium on Grammaticalization. Typological Studies in Language 49*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, lk 1–18.
- Makkai, Adam 1972. *Idiom Structure in English*. The Hague – Paris: Mouton.

- Metslang, Helle 1997. Eesti prefiksaaladverbist *ära* soome keele taustal. – Lähivertailuja 9. Suomalais-virolainen kontrastiiviseminaari 3.–5. 5. 1996, Lammi. Castrenianumin toimitteita 53. Helsinki, lk 31–46.
- Meltšuk, Igor 1998. Collocations and Lexical Functions. – Phraseology. Theory, Analysis and Applications. Toimetanud A. P. Cowie. Oxford: University Press, lk 23–53.
- Mihkla, Karl 1963. Sõnaühend kaasaja eesti keeles. – Eesti keele süntaksi küsimusi. Keele ja Kirjanduse Instituudi uurimused VIII. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 98–215
- Mihkla, Karl (toimetaja) 1964. Eesti keele süntaks I. Prooviartikleid lihtlause süntaksi alalt. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn.
- Mihkla, Karl, L. Rannut, E. Riikoja, A. Admann 1974. Eesti keele lauseõpetuse põhi-jooned I. Lihtlause. Toimetanud E. Nurm. ENSV TA KKI. Tallinn: Valgus.
- Mihkla, Karl ja Aavo Valmis 1979. Eesti keele süntaks kõrgkoolidele. Tallinn: Valgus.
- Moon, Rosamund 1998. Fixed Expressions and Idioms in English. A Corpus-Based Approach. Oxford: Clarendon Press.
- Muuk, Elmar 1938. Verbide ja verbaalnoomenite kokkukirjutamisest. – Eesti Keel nr 1, lk 4–17.
- Müürisep, Kaili 2000. Eesti keele arvutigrammatika: süntaks. Dissertationes Mathematicae Universitatis Tartuensis. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Nunberg, Geoffrey, Ivan A. Sag ja Thomas Wasow 1994. Idioms. – Language, vol. 70 nr 3, lk 491–538.
- Nurm, Ernst 1924. Eesti keele süntaksi ülevaade. – Eesti Kirjandus nr 7, lk 285–299; nr 8 lk 326–334; nr 9 lk 373–386; nr 10 lk 430–442.
- Palmer, Frank 1994. Grammatical roles and relations. Cambridge: University Press.
- Pihlak, Ants 1985a. Eesti ühendverbid ja perifrastilised verbid aspektitähenduse väljendajana. Ars Grammatica 1985. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: “Valgus”, lk 62–93.
- Pihlak, Ants 1985b. Tähelepanekuid kursiivsusest ja terminatiivsusest eesti keeles. – Keel ja Kirjandus nr 3, lk 149–158.
- Pöld, Harald 1922. Eesti keeleõpetus. II jagu. Lauseõpetus. Eesti Kirjanduse Seltsi toimetused 15. Tallinn: G. Pihlaka kirjastus.
- Riehemann, Susanne 2001. A Constructional Approach to Idioms and Word Formation. PhD dissertatsioon internetiaadressil <http://doors.stanford.edu/sr-diss.pdf> (11.03.2006)
- Rätsep, Huno 1969. Ühendverbide rektsoonistruktuuri iseärasustest eesti keeles. – Emakeele Seltsi aastaraamat 14–15, lk 59–77.
- Rätsep, Huno 1973. Eesti keele väljendverbide olemusest. – Keel ja Kirjandus nr. 1, lk 25–30.
- Rätsep, Huno 1978. Eesti keele lihtlause tüübid. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised nr. 12. Tallinn: Valgus.
- Saareste, Andrus 1979. Eesti keele mõisteline sõnaraamat. Uppsala: Finsk-Ugriska Institutionen.
- Sag, Ivan A., Timothy Baldwin, Francis Bond, Ann Copestake ja Dan Flickinger 2002. Multiword Expressions: A Pain in the Neck for NLP. – Proceedings of the 3rd International Conference on Intelligent Text Processing and Computational Linguistics (CICLing-2002), Mexico City, Mexico, lk 1–15. Internetidokument aadressil <http://lingo.stanford.edu/pubs/WP-2001-03.pdf> (17.02.2003)

- Tauli, Valter 1972. Eesti grammatika I. Hääliku-, vormi- ja sõnaõpetus. Uppsala: Institutionen för finsk-ugriska språk. Soome-Ugri keelte Instituut.
- Tauli, Valter 1980. Eesti grammatika II. Lauseõpetus. Uppsala: Finsk-ugriska institutionen.
- Tragel, Ilona 2000. Usage of the verb *andma* 'to give' in the domain of verbal communication. – Estonian Typological Studies IV. Toimetanud Mati Ereht. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 3. Tartu, lk 146–172.
- Tragel, Ilona 2003. Eesti keele tuumverbid. – Dissertationes Linguisticae Universitatis Tartuensis. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Vakk, Feliks 1970. Suured ninad murdsid päid. (Pea ja selle osad rahvalike ütluste peeglis). ENSV TA KKI. Tallinn: Valgus.
- Vakk, Feliks 1974. Fraseoloogiline ülekanne ja selle tüübid. – Keel ja Kirjandus nr 7, lk 404–411.
- Valgma, Johannes 1955. Eesti keele fraseoloogiast. – Nõukogude Kool nr 3, lk 144–154.
- Valgma, Johannes ja Nikolai Rimmel 1968. Eesti keele grammatika. Käsiraamat. Tallinn: Valgus.
- Van Valin, Robert D. Jr. 2001. An Introduction to Syntax. Cambridge: University Press.
- Veismann, Ann, Ilona Tragel ja Renate Pajusalu 2002. Eesti keele põhisõnavara operaatoritest. Katseid verbide ja kaassõnadega. – Tähenäpüüdja. TÜ üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 3. Tartu, lk 312–328.
- Wood, Mary McGree 1986. A Definition of Idiom. – Bloomington: Indiana University Linguistics Club.
- Õim, Asta 1991. Sünonüümisõnastik. Tallinn.
- Õim, Asta 1993. Fraseoloogiasõnaraamat. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Õim, Katre 2003. Võrdluste struktuurist ja kujundisemantikast. Reetor 2. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum. Folkloristika osakond. Eesti Kultuuriloo ja Folkloristika Keskus.
- Õim, Katre 2005. Fraseologism *versus* kõnekäänd. – Emakeele Seltsi aastaraamat 50, lk 129–142.

ARTIKLID

Muischnek, Kadri ja Heiki-Jaan Kaalep 2002. Using Text Corpus to Create a Comprehensive List of Phrasal Verbs. – LREC 2002. Third International Conference on Language Resources and Evaluation. Proceedings, volume I, lk 101–105.

Muischnek, Kadri 2004. Verbi ja noomeni püsiühenditest eesti keeles. – Keel ja Kirjandus nr 8, lk 574–589.

Muischnek, Kadri 2006. Eesti keele verbikesksete püsiühendite nominaalsetest komponentidest. – Keel ja arvuti. Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 6. Toimetanud Mare Koit, Renate Pajusalu ja Haldur Õim. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 51–71.

Muischnek, Kadri 2005. Eesti keele tugiverbid ja nende mõju lause ehitusele. – Emakeele Seltsi aastaraamat 50. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts, lk 11–38.

Muischnek, Kadri 2006. Tugiverbist üldiselt ja intransitiivsest tugiverbikonstruktsioonist lähemalt. – Ilmumas TÜ eesti keele õppetooli preprintis “Lause argumentstruktuur”.

Muischnek, Kadri 2006. Eesti keele verbikesksed püsiühendid tekstikorpuses. Emakeele Seltsi aastaraamat 51. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts, lk 80–105.

Muischnek, Kadri ja Heiki-Jaan Kaalep 2006. Multi-word verbs in a flective language: the case of Estonian – Proceedings of the EACL 2006 Workshop on Multi-word-expressions in a Multilingual Context. Trento, Itaalia, lk 57–64.

TUGIVERBIST ÜLDISELT JA INTRANSITIIVSEST TUGIVERBIKONSTRUKTSIOONIST LÄHEMALT

Kadri Muischnek

Tartu Ülikool

1. Sissejuhatus

Tugiverbikonstruktsiooniks nimetatakse sellist verbist ja noomenist või noomenifraasist koosnevat struktuuri, mille tähenduse annab noomen(ifraas) ja kus verbile on jäänud ainult grammatilised funktsioonid: väljendada aega, isikut, tegumoodi jms ning siduda tegevust väljendavat noomenit, mis semantiliselt on lauses predikaadiks, selle lause muude osalistega. Tugiverbiühendi noomen väljendab sündmust (tegevust, tegu, protsessi või juhtumit) ja on sageli deverbaal. Tüpoloogiliselt sageli toimivad tugiverbidenä verbid tähendusega 'tulema (*come*)'¹, 'minema (*go*)', 'võtma (*take*)', 'andma (*give*)', 'lööma (*hit*)', 'viskama (*throw*)', 'tõusma (*rise*)', 'kukkuma (*fall*)' ja 'tegema (*do/make*)' (Butt 2003: 18).

Tegemist on sellise struktuuriga, kus süntaktilised ja semantilised aktandid ei ole vastavuses. Täistähenduslikul transitiivsel verbil on järgmine lausestruktuur:

- (1) Mari värvib maja
Subj V Obj
[agent] [sem pred] [patsient]

Intransitiivsel verbil on järgmine lausestruktuur:

---

¹ Viidatud allikas olid esitatud inglise keele verbid, selguse mõttes on need ka siin ära toodud.

- (2) Mari   jalutab   aias
Subj   V   Adv
[agent] [sem pred] [koht]

Tugiverbina kasutatavad verbid loovad samasuguse süntaktilise, kuid teistsuguse semantilise struktuuriga konstruktsioonid:

- (3) Mari   teeb tööd
Subj   V   Obj
[agent] [sem pred]
- (4) Kodus   käib remont
Adv   V   Subj
[koht] [sem pred]

Seega on semantilise ja süntaktilise tasandi vahe ebakõla. Lauses 3 on vormilt transitiivne konstruktsioon sisult intransitiivne. Lause 4 on formaalselt personaalne aktiivne lause, semantilisel tasandil aga tegevussubjekt puudub.

Siinses lühiartiklis jaotatakse tugiverbid kõigepealt edasise analüüsi huvides kahte rühma – produktiivseteks ja piiratud produktiivsusega tugiverbideks – ja arutletakse seejärel nende abiverbilisuse ja abiverbiks grammatikaliseerumise üle. Viimaks vaadeldakse intransitiivset tugiverbikonstruktsiooni kui ühte impersonaalile tähenduselt lähedast väljendusvõimalust.

Selles artiklis on kasutatud kahesuguseid keelenäiteid: autori enda intuitsioonile toetuvaid ja korpusest pärinevaid. Kasutatud on ajalehe Eesti Ekspress korpust aastatest 1996–2001 (<http://www.cl.ut.ee/korpused/segakorpus/ekspress/>), sealt pärit näited on tähistatud viitega EE. Korpuse näiteid on vajadusel lühendatud ja lihtsustatud.

2. Produktiivsed ja piiratud produktiivsusega tugiverbiühendid

Siinkohal on otstarbekas eristada kahte tüüpi tugiverbe, nimelt 1) produktiivselt tugiverbiühendeid moodustatavad verbe, nt *tege-*

ma, tegelema, sooritama, käima, juhtuma, toimuma jt, ja 2) tugi-
verbe, mis kombineeruvad niisuguste tegevust väljendavate
noomenitega, mida saab esitada mingisse semantilisse välja
kuuluvatena, nt *ajama, pidama, laskma, lööma, andma* jt.

Esimese rühma verbid kombineeruvad piiramatu hulga tege-
vust väljendavate noomenitega, millele seatakse siiski mõningaid
süntaktilisi ja semantilisi piiranguid. Näiteks verbi *tege*
nõue toetatavale tegevusele paistab olevat sellise tegevussubjekti
olemasolu, mida saaks vormistada verbi *tege* subjektina.
Enamasti väljendatakse verbi *tege* abil moodustatud tarindi-
tega agentiivseid tegevusi (5), aga leidub näiteid ka mitteagentiiv-
sete tegevuste kohta (6–7). Vähemalt ajalehetekstides on aga
valdavad agentiivsed inimagentidega tegevused.

(5) *Pensionär tegi oma korteris remonti.* (EE)

(6) *Masin tegi hirmsat häält.* (EE)

(7) *Kõige suuremat laastamist tegi tromb Raudsepa talus.* (EE)

Aspektilt võivad verbi *tege* poolt toetatavad tegevused olla
nii piirivõimaluseta (8) kui ka piirivõimalusega (9–10), teisel
juhul kasutatakse piiritletud/piiritlemata aspekti väljendamiseks
objekti käändevaheldust.

(8) *Mees tegi hoolega tööd.*

(9) *Pensionär tegi korteris remonti.*

(10) *Pensionär tegi korteris remondi.*

Verb *tegelema*, mille puhul tegevust väljendav noomen
vormistub verbi seotud laiendina komitatiivseks rektsiooni-
adverbiaaliks, nõuab samuti tegevussubjekti olemasolu ja toetab
valdavalt agentiivseid, kuid piiritlemata (nii piirivõimalusega (11)
kui ka piirivõimaluseta (12)) tegevusi.

(11) *Minu deporteerimisega tegelevad mainekad advokaadid.*
(EE)

(12) *Esto tegeleb laiaprofiililise äriaga.* (EE)

Verbi *käima* abil moodustatakse tähenduselt passiivilähedasi tarindeid, kus tegevussubjekt on subjekti positsioonist välja tõrjutud ja selles positsioonis on tegevust väljendav noomen. *käima* ei sea enda toetatavatele tegevust väljendavatele noomenitele min-geid piiranguid – see verb toetab samuti enamasti agentiivseid (13–14), kuid ka mitteagentiivseid (15), harilikult piiritlemata (13, 15), kuid vahel ka piiritletud tegevusi (14).

(13) *Vestlus käis sõbralikus toonis.* (EE)

(14) *Kasumiproгноosi vähendamine 90 miljoni krooni võrra käis aga niksti-naksti.* (EE)

(15) *Soome areng Euroopa äärel käis suhteliselt omaette.* (EE)

Samuti tähenduselt passiivilähedasi tarindeid moodustav verb *juhtuma* on aga spetsialiseerunud mitteagentiivseid tegevusi väljendama, nt

(16) *Koolibussiga juhtus hirmus õnnetus.* (EE)

Teise rühma verbid moodustavad kindlate tegevust väljendavate noomenitega püsiühendeid, kus verbi panus püsiühendi tähendusse on minimaalne. Sellistes ühendites osalevaid noome- neid saab tavaliselt esitada mingi semantilise välja liikmetena, nt

ajab poliitikat, äri, asju jne;
ajavad juttu, ajab lora;
ajab jonni, joru, kiusu jne;
peab kõne, ettekande, loengu jne;
peavad läbirääkimisi, kõnelusi jne;
A peab B-ga sõda, diskussiooni jne;
peavad pidu, sünnipäeva jne;
laseb vilet, laulu, nurru jne;
laseb liugu, nipsu jne;
hobune laseb sõrki, traavi jne;
lööb laulu, vilet jne;
lööb tantsu, kukerpalli jne;
annab loa, käsu, nõusoleku, seletusi jne;
annab tunde, õpetust jne;
annab hoobi, löögi jne.

Intransitiivseid piiratult kombineeruvaid tugiverbe, millega püsiühendi moodustav tegevust väljendav noomen vormistuks selle tugiverbi subjektiks, ei ole praegu teada. Võimalik, et neid polegi, sest ka tüpoloogiliselt kalduvad verbi ja subjekti ühendid harvem leksikaliseeruma ja idiomatiseeruma (Nunberg jt 1994: 525–526).

3. Tugiverbide abiverbilisus ja võimalik seos grammatikaliseerumisega

3.1. Abiverb

Kõik tugiverbidena toimivad verbid on tugiverbiühendis semantiliselt tühenenud ehk pleekinud, nad väljendavad peamiselt grammatilisi kategooriaid ja nende funktsioon lauses on tegevust väljendava noomeni sidumine selle lause muude osalistega. Tugiverbi need omadused annavad põhjust rääkida tugiverbist kui millestki abiverbitaolisest.

Kui kirjeldada abiverbilisust skalaarse mudeli abil, mille puhul ei saa tõmmata selget eraldusjoont abiverbide ja põhiverbide vahele, vaid tuleb tunnistada nende kahe hulga vahel paiknevate abiverbistumas olevate nn poolabiverbide olemasolu (Kuteva 2001: 6), siis saab tugiverbe vaadelda kui verbe, millel on mõned abiverbi tunnused.

Helle Metslang pidas 2002 detsembris TÜ-s toimunud süntaksiseminaril ettekande pealkirjaga „Iseseisev verb või abiverb?“, kus ta tõi välja abiverbi kuus tunnust: tema rektsiooniks on ainult obligatoorne propositsioonilaiend, tal puudub subjektsielektsioon, temaga seostub mis tahes teine verb, abiverbi ja verbi ühend kombineerub verbiparadigma markeeritud liikmetega piiratult, abiverb ei saa olla infiniittarindi peasõnaks ning abiverb desemantiseerub, kusjuures desemantiseerumise väljenduseks on verbi operaatoritähendus, koos põhiverbiga ühe sündmuse väljendamine ja see, et ühend tervikuna ei ole küsimustatav. Kui tõlgendada propositsioonilaiendit ühte sündmust väljendava

keelendina, siis paistavad tugiverbid sellele kriteeriumile vastavat.

Subjektiseleksioon on *käima*-tüüpi tugiverbidele omane niivõrd, kui võrd tegevust väljendav noomen kodeeritakse nende subjektiks. Transitivsetele, *tegema*-tüüpi tugiverbidele on omane agenttiivne subjekt, aga näited 6–7 tõestavad, et piisab ka elutust tegevussubjektist.

Abiverbiga seostub mis tahes teine verb – tugiverbi puhul ükskõik milline tegevust väljendav noomen. See väide on tõene verbi *toimuma* ja võib-olla ka *käima* puhul, nt

(17) *Troopikas toimub hämarumine kiiresti.*

(18) *?Troopikas käib hämarumine kiiresti.*

Verbiga *tegema* kombineerub küll väga suur hulk tegevust väljendavaid noomeneid, kuid see kombineerumine ei ole päris piiranguteta, sest tegevust väljendav noomen on sageli ennast toetama „valinud” vaid ühe tugiverbi, nt

(19) **Katedraalis tehakse jumalateenistust.*

(20) *Katedraalis peetakse jumalateenistust.*

Abiverbi ja verbi ühend kombineerub verbiparadigma markeeritud liikmetega piiratult ja abiverb ei saa olla infiniititarindi peasõnaks – personaalse tarindi moodustaval tugiverbil analoogset piirangut pole.

(21) *Tööd teha ei viitsi keegi. Tehakse tööd. Tehtavat tööd. Töötegitaja.*

Impersonaalisarnase tarindi moodustava tugiverbi suhtes ei saa rakendada selliseid muutmisoperatsioone, mis kustutavad subjekti, sest tarindile tegeliku sisu andev tegevust väljendav noomen, mis määrab tugiverbiga lubatud argumendid, on vormistatud tugiverbi subjektiks ning selle kustutamine muudab kogu tarindi mõtteks, nt

(22) *Ootajate vahel käib vaikne vestlus. → *ootajate vahel käija, *ootajate vahel käiakse*

Ootajate vahel käivat vaikset vestlust polnud kuulda. (Vrd *Hernesuppi keeta võiv Jüri)

Ootajate vahel käivat vaikne vestlus.

Ootajate vahel võis käia vaikne vestlus.

(23) *Koolibussiga juhtus õnnetus. → *koolibussiga juhtuja, *koolibussiga juhtutakse*

Koolibussiga juhtuvat õnnetust nägi pealt juhuslik möödakäija.

Koolibussiga juhtuvat õnnetus.

Koolibussiga võis juhtuda õnnetus.

Kindlasti on tugiverb desemantiseerunud, tal on operaatori-tähendus ja ta väljendab koos tegevust väljendava noomeniga üht sündmust. Erinevalt abiverbi tunnustega modaalverbi ja põhiverbi ühenditest (nt *võib teha*) on tugiverbiühend küsimustatav tervikuna:

(24) *Jüri peab kõnet → Mida Jüri teeb?*

Vrd: *Jüri võib keeta hernesuppi → Mida Jüri võib teha?*

3.2. Grammatikaliseerumine

Abiverbile omaseid tunnuseid omandab verb grammatikaliseerudes. Verbitarindite grammatikaliseerumist vaadeldakse kui tähenduse kadu ja alles oma algsest tähendusest tühjenenud verbid saavad hakata funktsioneerima grammatiliste formantidena. Sellist tähenduse kadu on peetud grammatikalisatsioonil vajalikuks ja piisavaks tingimuseks (Kuteva 2001: 19–20). Niisugusest vaatepunktist on tugiverbiühendi verb kahtlemata grammatikaliseerunud. Samuti on *tegema* ja *käima* väga sagedased verbid ning sagedust peetakse grammatikaliseerumist soodustavaks teguriks (nt Hopper ja Traugott 2003: 126–130). Kui lähtuda grammatikalisatsiooniteooria sünkroonilisest ehk kontekstisuunast (Heine 2002), siis saab leida verbide *tegema* ja *käima* vähem grammatilised ja rohkem grammatilised kasutused tänapäeva (kirja)keeles.

Verbil *tegema* on Eesti kirjakeele seletussõnaraamatus 18 tähendust. Korpuse materjali põhjal eristatakse siin aga järgmisi üldistatud kasutusi:

- 1) 'valmistama, tekitama', nt *Ehitajad tegid katusele terrassi*;
- 2) 'tegutsema, toimima', nt *Tee ruttu! Raske on teha midagi poolikult*;
- 3) proverb² (vrd pronoomen), nt *Veesuuskadega saab sõita igal pool, aga mugavam on seda teha siledal veel. Mari laiskles ja Jiiri tegi sedasama*;
- 4) tugiverb, nt *Bussijuht teeb närviliselt suitsu*;
- 5) 'muutma', nt *Uus teos tegi autorist klassiku. Aroomiteraapia teeb teid saledaks ja kauniks*.

Siin esitatutest on keskne ja ehk ka prototüüpne esimene tähendus. Teist tähendust, mida võib tõlgendada esimesest pisut grammatilisemana, peaks esimesest eristama intransitiivsus, kuid tekstides esineb *tegema* ka selles tähenduses valdavalt transitiivsesena, objektiks on sageli asesõna (*mida(gi)*, *kõik* jt):

(25) *Ta ei tee suurt midagi.*(EE)

(26) *Mida edasi teha, otsustage ise.* (EE)

(27) *Tehakse kõik, et sinna seltskonda kuuluda.* (EE)

Tarvitus proverbina, mida kasutatakse täistähendusliku verbi asendajana, ja tugiverbina on verbi *tegema* kõige grammatilisemad kasutused, kusjuures proveri tähendus võiks olla tähenduse 2 ('tegutsema, toimima') edasiarendus. Samas ei asenda proverb täistähenduslikku verbi kunagi üksi, vaid koos pronominaalse objektiga. Seega on verbi *tegema* grammatilises kasutuses toetamine (mille puhul *tegema* ja tema objekt väljendavad samuti koos tegevust) ja asendamine omavahel seotud. Tugiverbiga seostuva tegevust väljendava noomeni sage semantiline mitmesus tegevuse

---

² Terminit *proverb* on siin tarvitatud teistsuguses tähenduses, kui seda on kasutanud Ilona Tragel (2003: 45), kes nimetab B. Heine ja T. Kuteva grammatikaliseerumisleksikoni (2002) refereerides pro-verbiks sellist tegusõna, mida siinses artiklis on nimetatud tugiverbiks.

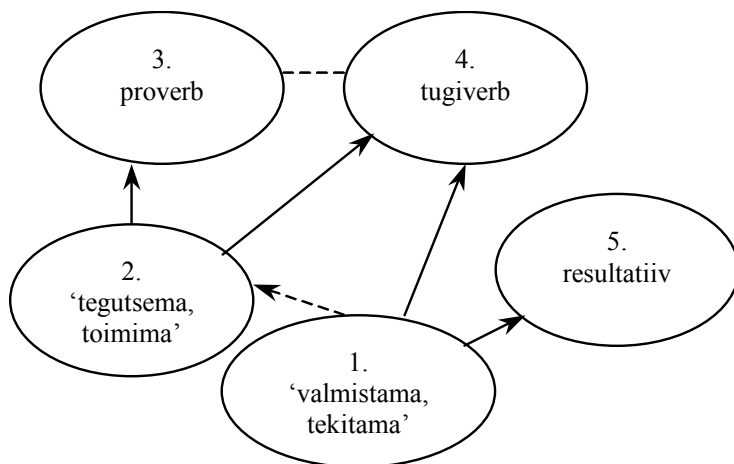
ja tegevuse tulemuse tõlgenduse vahel (nt *kõne*, *ettekanne*, *otsus* jpt) ühendab tugiverbi verbi *tegema* tähendusega 1.

Verb *tegema* tähenduses 'muutma' on saanud lisaks objektile juurde veel ühe argumendi ja esindab sellises kasutuses resultatiiv- ja/või muutmiskonstruktsiooni. Subjektiks vormistatakse siin põhjus(taja):

(28) *Kriis tegi inimesed neli korda vaesemaks.*(EE)

(29) *Erik S. tegi Ühis pangast bondiliku Banco Unione.* (EE)

Järgnev joonis esitab verbi *tegema* vaadeldud kasutused. (Grammatilisemad kasutused on joonisel paigutatud ülespoole.)

Verbil *käima* on Eesti kirjakeele seletussõnaraamatus 22 tähendust, aga siinkohal on mõttekas muud, tähendusest 'minema ja tagasi tulema' lähtuvad kõrvale jätta³ ja keskenduda järgmistele korpuse materjali põhjal üldistatud kasutustele:

1) 'jalgsi liikuma, kõndima', nt *Käis mööda tänavat*;

³ Verbi *käima* teisesuunalist grammatikaliseerumist on vaadelnud Ilona Tragel (2003: 48–49) ja võrdluses verbiga *seisma* Renate Pajusalu (2001: 180–181).

- 2) 'liikuma', nt *Päike käib juba kõrgelt. Käed käisid kärmesti*;
- 3) 'töötama, funktsioneerima', nt *Mootor käib vaikselt. Autos käib tal Kuku raadio*;
- 4) tugiverb, nt *Õhtul käib postkontoris suur sehkendamine*.

Loetletud tähendustest on esimene on kõige vähem ja viimane kõige rohkem grammatiline.

Kui võrrelda ühelt poolt transitiivseid tugiverbe, nt *tegema, sooritama, ajama, panema* jt (erandina kuulub siia rühma ka *tegelema*), mis moodustavad personaalseid konstruktsioone, ja teiselt poolt intransitiivseid tugiverbe, nagu *käima, toimuma* või *juhtuma*, mis moodustavad impersonaalilaadseid konstruktsioone, siis näivad intransitiivsed tugiverbid, eriti *käima* ja *toimuma*, olevat abiverbilisemad ja seega ka grammatilisemad.

3.3. Leksikaliseerumine

Eesti keele materjali põhjal võiks produktiivselt kombineeruvaid tugiverbe (*tegema, tegelema, sooritama, käima, toimuma*) pidada tugiverbiühendites grammatikaliseerunud poolabiverbideks, samas kui mitteproduktiivselt moodustatavaid tugiverbiühendeid verbidega *ajama, pidama, laskma, lööma, andma* jt on parem kirjeldada leksikaliseerumise näidetena. Selle järelduse aluseks on leksikaliseerumise ja grammatikaliseerumise vahekorra mõistmine Lehmannile (2002) tuginedes: grammatilisi üksusi moodustatakse regulaarselt ja käsitletakse analüütiliselt, leksikoniüksusi moodustatakse irregulaarselt ja käsitletakse tervikutena. Leksikaliseerunud keeleüksusele ei saa läheneda analüütiliselt, samas kui grammatikaliseerunud keeleüksuse funktsiooniks on saanud keerukamate keeleüksuste moodustamises osalemine. Siiski tuleb veel kord rõhutada, et termineid *grammatikaliseerunud* ja *leksikaliseerunud* tuleks siinkohal pidada pigem adjektiivideks kui verbideks, sest tugiverbide grammatikaliseerumist ja leksikaliseerumist kui diakroonilist protsessi ei ole kirjeldatud.

3.4. Tugiverbide grammatikaliseerumine tüpoloogilise nähtusena – vaidlusalune probleem

Hopperi ja Traugotti (2003: 111–112) järgi läbib verb afiksiks muutumisel järgmise grammatikalisatsiooniahela: täistähenduslik verb → abiverb → kliitik → afiks. Peter Hook on hindi ja teiste indoiraani keelte andmete põhjal (Hook 1991) lisanud täistähendusliku verbi ja abiverbi vahele veel nn vektorverbi (*vector verb*), mis koos täistähendusliku verbi infinitiivivormiga või noomeniga moodustab liitpredikaadi, kandes aja, aspekti ja tegumoe tunnuseid.⁴ Kirjeldatud vektorverb sarnaneb tugiverbiga ja Hooki väitel on see vektor- või tugiverb arenemas aspektuaalseks abiverbiks, perfektiivse aspekti markeriks. Miriam Butt ja Wilhelm Geuder (2001) aga väidavad, et kuigi paljudes keeltes on selgelt olemas selline verbiklass nagu tugiverbid, ei ole põhjust rääkida nende grammatikaliseerumisest kui diakroonilisest arengust, mille käigus on täistähenduslikust verbist saanud semantilise pleekimise tulemusel tugiverb, vaid sama verbi tugiverbilise ja täistähendusliku kasutuse paralleelne esinemine on leksikaalne polüseemia. Järelikult ei ole tugiverbid sisenenud grammatikaliseerumisahelasse ja seega pole nad ka alati edasisele grammatikalisatsioonile. Põhiline argument, mille Butt ja Geuder tugiverbide grammatikalisatsiooni vastu esitavad, on keeleajaloolise arengu puudumine. Inglise keeles on tugiverbiühendid esinenud stabiilse süsteemina juba vanainglise perioodist alates, ja kuigi selliste tarindite kasutus keskaja jooksul tunduvat sages, pole nad tänapäevani näidanud grammatikaliseerumise tunnuseid (Traugott 1999). Urdu ja hindi keeles ning nende eelkäijates saab tugiverbiühendeid jälgida tuhandete aastate vältel (Butt 2003: 15). Miriam Butt tõmbab (urdu keele materjali põhjal) kindla piiri abiverbide ja tugiverbide vahele ning väidab, et tugiverbid moodustavad poolleksikaalse sõnaklassi, kuna nad modifitseerivad või struktureerivad predikaadi poolt väljendatud sündmust (Butt 2003: 4). Tundub siiski, et „semileksikaalse” sõnaklassi ja

---

⁴ Ka viidatud P. Hopperi ja E. C. Traugotti teose esimeses, 1993. aastal ilmunud trükis on vektorverb verbi grammatikaliseerumisahelas olemas.

abiverbide selge eristamine on suures osas ka abiverbide kui klassi defineerimise küsimus. Kui tunnistada abiverbistuvate verbide olemasolu Kuteva (2001) vaimus, siis paistab see erinevus kaduvat.

4. Agendi väljendamisest impersonaalse tähendusega tugiverbiühendi puhul

Umbes 90%-s lausetest, kus intransitiivsed verbid, nagu *käima* ja *toimuma*, toimivad tugiverbidena ja lause tähendus on lähedane impersonaalsele lausele, ei ole agendile lauses kuidagi viidatud, nt

(30) *Enne sõda käis kultuurimajas vilgas tegevus.* (EE)

(31) *Tegelik töö toimub rahulikult ja asjalikult.* (EE)

Kui aga tegevussubjekti väljendatakse, siis tehakse seda niisuguste vahendite abil, millest mitut kasutatakse ka impersonaali või passiivi puhul. Tegevuse või protsessi väljendamist noomeni-fraasi abil (nagu seda ka tugiverbiühendites tehakse), nimetatakse nominalisatsiooniks. Nii kattuvad siin kirjeldatavad tegevussubjekti väljendamise vahendid osalt ka nominalisatsioonide puhul kirjeldatutega (vt nt Kasik 1970).

Kui agent on esitatud, on ta kõige sagedamini kas toetatava noomeni genitiivatribuut või inkorporeeritud selle liitsõnaliseks esikomponendiks. Viimast strateegiat saab kasutada ainult intransitiivset tegevust väljendavate noomenite puhul.

(32) *40 000 aastat tagasi toimus Euroopas ulatuslik inimpopulatsioonide segunemine.* (EE)

(33) *Kohtu kaudu käib ka Jüri ja Mari abielu lahutamine, sest neil puudus abieluleping.* (EE)

(34) *Pae tänaval toimus järjekordne pommilahvatus.* (EE)

Kui tegevust väljendav noomen märgib retsiprookset tegevust, väljendatakse selle agente sageli kaassõnalise *vahel*-tarindiga, nt

(35) *Piimatootjate vahel aga käib hinnasõda.* (EE)

Agenti võib väljendada ka adessiivi abil, nt

(36) *Suurte nimede tekitamine käis Turul lihtsalt.* (EE)

Adessiiv on eesti keeles (ka) possessiivsuse kääne. Vaadeldud näidetes lähevad agenttiivsus ja possessiivsus üksteiseks sujuvalt üle. Nii pole järgmises lauses võimalik täpselt aru saada, kas adessiivis noomeni referendid on ise ehitajad või pelgalt selle tegevuse “kontrollijad” või “kasusaajad”.

(37) *Oma majas Pirital käib Finkidel suurem ehitus.* (EE)

Samuti kasutatakse adessiivi nn negatiivse viisakusstrateegia puhul, kui agenti ei soovita liialt rõhutada, nt

(38) *Ma tean küll, kuidas neil see raamatupidamine käib.* (EE)

Agenti (agente) võidakse esitada ka inessiivis, sageli vormistatakse selliselt kollektiivne agent. Inessiivi puhul saab rääkida kontiinumist agendi ja toimumiskoha vahel, nt

(39) *Eesti Panga juhtkonnas käis tõsine arutelu.* (EE)

(40) *Aga mida head on selles, kui peres käib tüli?* (EE)

(41) *Ajalehtedes käis hädaldamine, et kunstis pole juurdetulijaid.*
(EE)

(42) *Aegajalt käisid rabas haarangud.* (EE)

Verbide *juhtuma* ja *toimuma* toetatavates tarindites esineb komitatiivne “kogeja-kannataja”, rõhutatult mitteagentiivne osaleja:

(43) *Paraku juhtus usaldusisik Nõgeliga selline kahetsusväärne lugu, et...* (EE)

(44) *Mis temaga toimub?* (EE)

Eesti keele impersonaalis peab kustutatud agendi referent olema inimene (Erelt 2003: 102) või vähemalt elus (EKG 1995: 73). Tugiverbi *käima* abil moodustatud impersonaalse tähendusega

konstruktsiooni puhul see piirang ei kehti – lisaks mitteinimestest elusate agentidega lausetele

(45) *Ahvikarjas käib pidevalt hirmus ahistamine.* (EE)

(46) *Katseklaasis käis äge siblimine.* (EE)

leidub ka näiteid mitteagentiivsete tegevuste ja protsesside kohta, nt

(47) .. *mõne minuti pärast käis plahvatus ja laev kaldus ühele küljel...*(EE)

(48) .. *arvestatakse ka seda, kuidas käib vihmavee äravool.* (EE)

5. Kokkuvõte

Tugiverbid osutuvad lähemal vaatlusel üsna heterogeenseks keelenähtuseks. Võimalik on eristada vähem ja rohkem abiverbisarnaseid tugiverbe, samas on osa kasutustest kirjeldatavad leksikaliseerumise näidetena (poolproduktiivselt moodustatavate püsiühenditena).

KIRJANDUS

Butt, Miriam 2003: The Light Verb Jungle. – Harvard Working Papers in Linguistics, Volume 9. 1–49.

<http://ling.uni-konstanz.de/pages/home/butt/harvard-work.pdf>

Butt, Miriam, Wilhelm Geuder 2004: Light Verbs in Urdu and Grammaticalization. – Words in Time: Diachronic Semantics from Different Points of View. Eds. R. Eckardt, K. von Hausinger and C. Schwarze. Berlin: Mouton de Gruyter. 295–349.

EKG 1995 = Mati Erelt, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1995: Eesti keele grammatika I. Morfoloogia. Sõnamoodustus. Trükki toimetanud M. Erelt (peatoim.), T. Erelt, H. Saari, Ü. Viks. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut.

- Erelt, Mati (toim.) 2003:** Estonian Language. *Linguistica Uralica Supplementary Series Vol 1*. Tallinn: Estonian Academy Publishers.
- Heine, Bernd 2002:** On the Role of Context in Grammaticalization. – *New Reflections on Grammaticalization*. Eds. I. Wischer, G. Diewald. Amsterdam: John Benjamins. 83–101.
- Heine, Bernd, Tania Kuteva 2002:** *World Lexicon of Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hook, Peter 1991:** The Emergence of Perfective Aspect in Indo-Aryan Languages. – *Approaches to Grammaticalization*. Eds. E. Traugott, B. Heine. Amsterdam: John Benjamins. 59–89.
- Hopper, Paul J., Elizabeth C. Traugott 2003:** *Grammaticalization*. 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kasik, Reet 1970:** Lähelause subjekt ja objekt deverbaalsubstantiivilistes nominalisatsioonides. – *Keel ja struktuur 4. Töid struktuuralse ja matemaatilise lingvistika alalt*. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool. 121–133.
- Kuteva, Tania 2001:** *Auxiliation. An Enquiry into the Nature of Grammaticalization*. Oxford: Oxford University Press.
- Lehmann, Christian 2002:** *New Reflections on Grammaticalization and Lexicalization*. – *New Reflections on Grammaticalization*. Eds. I. Wischer, G. Diewald. Amsterdam: John Benjamins. 1–18.
- Nunberg, Geoffrey, Ivan A. Sag, Thomas Wasow 1994:** Idioms. – *Language 3 (70)*. 491–538.
- Pajusalu, Renate 2003:** The Polysemy of *seisma* 'to stand': Multiple Motivations for Multiple Meanings. – *Papers in Estonian Cognitive Linguistics*. Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 2. Toim. I. Tragel. Tartu: Tartu Ülikool. 170–191.
- Tragel, Ilona 2003:** *Eesti keele tuumverbid*. *Dissertationes Linguisticae Universitatis Tartuensis 3*. Tartu: Tartu Ülikool.
- Traugott, Elisabeth Closs 1999:** A Historical Overview of Complex Predicates. – *Collocational and Idiomatic Aspects of Composite Predicates in the History of English*. Eds. L. Brinton, M. Akimoto. Amsterdam: John Benjamins. 239–260.

KOKKUVÕTE

Käesolev väitekirj käsitleb verbist ja noomeni(te)st koosnevaid püsiühendeid, nende liike, komponente, kasutamist ja arvutilingvistilist töötlust eesti keeles.

Väitekirj koosneb teoreetilist tausta ja põhilisi kasutatud mõisteid tutvustavast sissejuhatusest ja seitsmest aastatel 2002–2006 ilmunud või ilmumas olevast artiklist.

Töö keskendub kirjalikule keelekasutusele. Püsiühendid suulises kõnes on samuti väga huvitav ja eesti keeles suuresti läbiuurimata teema, milles võiks näha ühte võimalikku edasist uurimissuunda.

Töö aluseks on kaht tüüpi keelematerjali kogud: eesti keele verbikesksete püsiühendite andmebaas ja kirjaliku keele tekstikorpused. Püsiühendite andmebaas võimaldab tuvastada püsiühendites sageli kasutatavaid verbe, noomeneid ja grammatilisi kategooriaid. Korpuse kasutamine võimaldab teha järeldusi püsiühendite käitumisomaduste kohta tekstis.

Tüüpiline verbikeskset püsiühendit moodustav verb on sagedane, üldise tähendusega ja polüseemne ning kuulub sageli ka tuumverbide hulka, nt *tege-ma, minema, panema, võtma, ajama, saama, andma, lööma, jääma, pidama*.

Püsiühendite tüüpilised noomenid ei kuulu kirjaliku teksti noomenite sagedusloendi absoluutsesse tippu. Tüüpiline püsiühendi noomen on morfoloogiliselt lihtne, somaatilist või muud “inimlähedast” põhitasandi mõistet väljendav sõna, nt *käsi, silm, pea, suu, süda, jalg, nahk, tee, nina, kõrv, kael, hing*. Omaette huvitava rühma püsiühendite nominaalsete komponentide seas moodustavad nn ainukordsed komponendid – sõnavormid, mis esinevad ainult ühe või paari püsiühendi koosseisus ja mis iseseisvalt, ilma püsiühendita üldse ei esine, nt *plehku (panema), luuslanki (lööma)*.

Töös on verbikesksete püsiühendite seas eristatud omaette tüübina tugiverbiühendeid – keelendeid, mida eesti keele kirjeldustes varem käsitletud pole. Tugiverbiühend on suhteliselt sisutihja verbi ja tegevust väljendava noomeni ühend, nt *teeb remonti, peavad sõda, lööb tantsu*. Ühendi kui terviku tähenduse annab noomen ja verbi osaks on jäänud grammatiliste kategooriate kandmine ja semantiliseks predikaadiks oleva tegevust väljendava noomeni sidumine muude aktantidega selles situatsioonis. Lisaks verbist ja tema laiendist koosnevale tugiverbiühendile, mille puhul noomeniga väljendatud tegevuse tegevussubjekt vormistatakse tugiverbi subjektiks (*Jüri teeb tööd*), kasutatakse eesti keeles ka sellist tarindit, milles tegevust väljendav noomen vormistatakse tugiverbi subjektiks ja mis väljendab impersonaalile lähedast tähendust (*Töö käis kähku ja korralikult*).

Tugiverbidena võivad toimida ühelt poolt sagedased ja polüseemsed verbid, nt *tege-ma, pidama, käima* jt. Teiselt poolt võib eristada ainult tugiverbina kasutatavaid verbe nagu *toimuma* ja *sooritama*.

Kombineerumisvabaduse seisukohalt võib tugiverbid jaotada kaheks. Produktiivsetele tugiverbidele (nt *tege-ma, tegele-ma, sooritama, käima, juhtuma*,

toimuma) on iseloomulik suurem kombineerumisvabadus erinevate tegevust väljendavate noomenitega, neid võiks kirjeldada kui grammatiseerunud verbe, millel on ka abiverbi tunnuseid. Teine osa tugiverbidest, mida võiks nimetada piiratud produktiivsusega tugiverbideks, moodustab ühendeid kindlasse semantilisse välja kuuluvate noomenitega ja neid ühendeid võiks vaadelda pigem leksikaliseerumise näidetena (nt *peab ettekande, loengu, kõne* jne; *laseb vilet, laulu, nurru* jne). Leksikaliseerunud on ainult sellised ühendid, milles tegevust väljendav noomen on vormistatud tugiverbi objektiks või muuks laiendiks, aga mitte subjektiks.

Milleks on keeles tugiverbiühend kui mõneti liiane konstruktsioon? Tugiverbiühendi koosseisus olevale noomenile saab lisada täpsustava liitsõnaosise või atribuute, st noomeni abil väljendatud tegevust saab paremini viimistleda, nt *Kui raha käes oli, tegi K kolm vale laristamisotsust* (vrd *?Otsustas kolm korda valesti laristada*). Tugiverbiühendiga väljendatud tegevuse tegevusobjekti saab jätta spetsifitseerimata, nt *Info kasutamisel tehakse ju valikuid* (vrd **Info kasutamisel valitakse*). Muutes verbifraasi noomenifraasiks, muudetakse ühtlasi mittereferentsiaalne väljend referentsiaalseks, nt *Inimesed ostavad aina rohkem püsikaupu ja need ostud tehakse just suurel müügihooajal*.

Verbist ja noomeni(te)st koosnevad püsiühendid tervikuna moodustavad kontiinumi, mille ühes otsas asuvad ühendid on vaadeldavad väljendverbidena, st idiomaatiliste ühenditena ja üleminek vabadele ühenditele toimub kollokatsioonide kaudu. Idioom on ühend, mille tähendust ei saa järeldada (või vähemalt mitte täielikult järeldada) tema komponentide tähendustest. Idiomaatiliste ühendite hulgas eristuvad üksteisest oma käitumisomadustelt läbipaistmatud ja läbipaistvad idioomid. Esimestele neist saab tähenduse omistada ainult tervikuna (nt *tähele panema*), viimaste hulka võib lugeda ka sellised ühendid, milles on ühendispetsiifilises tähenduses ainult üks või mõned komponendid (nt *araks lööma*). Kollokatsioonid on ühendid, mille komponendid on oma tavatähendustes, ent mida on mingi tähenduse väljendamiseks tavaks koos kasutada.

Tugiverbiühendid võivad oma kombineerumisomaduste poolest olla kas kollokatiivsed või vabad ühendid. Põhimõtteliselt oleks võimalik tugiverbiühendeid, milles kasutatavad verbid esinevad muudes kontekstides täistähenduslike verbidena, käsitleda (pool-)idioomidena väites, et tugiverbiühendile iseloomulik verbi nn tühi tähendus on ühendispetsiifiline tähendus.

Tekstis käitub püsiühendi keskmeks olev verb vastavalt oma süntaktilisele positsioonile lauses, predikaadina toimiv verb kombineerub tavaliselt vabalt kõigi verbi jaoks relevantsete grammatiliste kategooriatega. Püsiühendi nominaalse komponendi käitumine tekstis sõltub ühendi tüübist (läbipaistmatu idioom vs läbipaistev idioom vs tugiverbiühend vs kollokatsioon). Ootuspäraselt on läbipaistmatu idiomaatilise ühendi nominaalne komponent "kivinenum" kui läbipaistva idiomaatilise ühendi oma ja viimane omakorda varieerub vähem kui tugiverbiühendi või kollokatsiooni koosseisu kuuluv noomen(iffraas). Läbipaistmatu idioomi on võimalik modifitseerida ainult tervikuna, adverbiga nagu verbi, nt *Neid ei pandud eriti tähele*. Sellise ühendi nominaalset komponenti

eraldi modifitseerida pole võimalik: **Neid ei pandud erilisele tähele*. Selle piirangu põhjusena nähakse üldiselt asjaolu, et idiomatilisel ühendil on tähendus vaid tervikuna. Osa läbipaistvate idioomide nominaalseid komponente on aga võimalik eraldi modifitseerida: *Niimoodi klaariti poliitilisi arveid*. Siit võiks järeldada, et sellise ühendi nominaalsel komponendil on siiski oma tähendus, et selle idiomatilise ühendi tähendus jaguneb tema osade vahel.

Tugiverbiühendi noomeni atribuut laiendab tüüpiliselt ühendit kui tervikut, näidates sagedamini tegevuse viisi (*Pidas ülistava kõne*) või väljendades tegevuse objekti (*Tegin õnnetusjuhtumite analüüsi*).

Kui püsiühendi nominaalne komponent on vormiliselt püsiühendi verbi objektiks, on ta enamikus idiomatilistes ühendites objekti markeerimata käändes – partitiivis. Ent umbes neljandik läbipaistva idiomatilise ühendi objektidest on totaalsed. Korpuse materjalis kerkivad sagedastena esile kaks totaalobjekti esinemise tingimust: rõhutatud (pseudo)resultatiivsuse väljendamine (*rääkis augu pähe, nuttis silmad peast*) ja püsiühendi nominaalse komponendi koosnemine noomenist ja selle atribuudist (*tegi puhta töö*).

Tugiverbiühendis sõltub objektina toimiva tegevusnoomeni kääne tugiverbiühendi kui tervikuga väljendatud tegevuse aspektist (*Žürii teeb alles otsust vs Žürii tegi otsuse*).

Püsiühendid üldse ja verbikesksed püsiühendid eriti on probleemiks ka loomuliku keele automaatsel töötlemisel. Käesolevas töös on puudutatud ka verbikesksete püsiühendite automaatset tuvastamist eestikeelses tekstis statistiliste meetodite abil ja nende püsiühendite leksikonipõhist märgendamist. Eesti keele kui flekteeriva keele töötlemisel tuleb püsiühendite tuvastamisel arvestada asjaoluga, et verbikesksete püsiühendite koosseisu kuuluvad verbid võivad tekstis muutuda vastavalt üldistele reeglitele ja selleks, et sellise komponendi kõiki esinemisvorme ühendada, on vajalik eelnev morfoloogiline analüüs ja ühestamine. Püsiühendite koosseisus olevad noomenite käändevormid aga esinevad püsiühendi koosseisus vaid ühes (või mõnes) kindlas vormis ja järelikult neid ei tohi korrektseks tuvastamiseks taandada algvormile.

Teine arvutilingvistiline probleem, mis käesolevas töös käsitlemist on leidnud, on püsiühendite automaatne andmebaasipõhine märgendamine. Selle ülesande lahendamiseks on vaja teada nende ühendite käitumist tekstis, samuti on püsiühendite edukaks tuvastamiseks vajalik nende liigitamine sarnaselt käituvatesse rühmadesse. Nii on näiteks läbipaistmatu idioomi nominaalne komponent tekstis alati samas vormis (nt *pani tähele*) ja teda võib käsitleda muutumatu sõnana. Ent paljud tugiverbiühendi noomenid võivad varieeruda nii käändes kui ka arvus (nt *ei teinud otsust, tegi otsuse, tegi tähtsaid otsuseid, teeb homme vajalikud otsused*) ja nende edukaks tuvastamiseks peab andmebaas sisaldama kõiki võimalikke vorme. Edukas on püsiühendite märgendamine vaid juhul, kui talle eelnevad morfoloogiline analüüs ja ühestamine.

KOGU VÄITEKIRJAS VIIDATUD KIRJANDUS

- Aavik, Johannes 1974 (1924). Keeleuenduse äärmised võimalused. Eesti Keele ja Kirjanduse Instituudi toimetised 15. Stockholm.
- Abeille, Anne 1995. The Flexibility of French Idioms: A Representation with Lexicalized Tree Adjoining Grammar. – Idioms: Structural and Psychological Perspectives. Toimetanud Martin Everaert, Erik-Jan van der Linden, André Schenk ja Rob Schreuder. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, lk 15–42.
- Akimoto, Minoji 2004. A typological approach to idiomaticity. – The 20th Lacus Forum 1993, lk 459–467.
- Algeria, Inaki, Olatz Ansa, Xabier Artola, Nerea Ezeiza, Koldo Gojenola, Ruben Urizar. 2004. Representation and Treatment of Multiword Expressions in Basque. – Second ACL Workshop on Multiword Expressions: Integrated Processing, lk 48–55.
- Allerton, D. J. 2002. Stretched verb constructions in English. Routledge Studies in Germanic Linguistics. Routledge: London and New York.
- Alvre, Paul 1962. Kehaosi märkivate nimetuste numerusest. – Keel ja Kirjandus nr 2, lk 97–104 ja nr 3, lk 160–167.
- Baayen, Harald 2001. Word Frequency Distributions. Text, Speech and Language Technology Vol. 18. Kluwer Academic Publishers.
- Baker, Collin F., Charles J. Fillmore ja Beau Cronin 2003. The Structure of the Framenet Database. – International Journal of Lexicography, Vol 16 nr 3, lk 281–361.
- Baran, Anneli 1999. Eesti fraseoloogia põhijoontest ja struktuurist. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule õppetoolis.
- Benson, M., E. Benson ja R. Ilson (toimetajad) 1986. BBI Combinatory Dictionary of English: A guide to word combinations. Amsterdam: John Benjamins.
- Brinton, Laurel J. ja Elizabeth Closs Traugott 2005. Lexicalization and Language Change. Research Surveys in Linguistics. Cambridge: University Press.
- Burger, Harald 1998. Phraseologie. Ein Einführung am Beispiel des Deutschen. Berlin: Erich Schmidt.
- Butt, Miriam 2003. The Light Verb Jungle. Harvard Working Papers in Linguistics, Volume 9, lk 1–49. Internetidokument aadressil <http://ling.uni-konstanz.de/pages/home/butt/> (21. 03. 2006)
- Butt, Miriam ja Wilhelm Geuder 2004. Light Verbs in Urdu and Grammaticalization. – Words in Time: Diachronic Semantics from Different Points of View. Toimetanud R. Eckardt, K. von Hausinger ja C. Schwarze. Berlin: Mouton de Gruyter, lk 295–349.
- Cattell, Ray 1984. Composite Predicates in English. Sydney: Academic Press Australia.
- Conrad, Rudi 1988. Lexicon sprachwissenschaftlicher Termini. Leipzig: Bibliographisches Institut.
- Cowie, A. P. 1998. Introduction. – Phraseology. Theory, Analysis and Applications, ed. by A. P. Cowie. Oxford: UP, lk 1–20.
- Croft, William ja Alan D. Cruse 2004. Cognitive Linguistics. Cambridge: University Press.
- Cruse, D. Alan 1986. Lexical Semantics. Cambridge: University Press.
- Čermak, František 2001. Substance of idioms: perennial problems, lack of data or theory? – International Journal of Lexicography, Vol. 14, nr 1, lk 1–20.

- Daille, Beatrice 1995. Study and Implementation of Combined Techniques for Automatic Extraction of Terminology. – *The Balancing Act. Combining Symbolic and Statistical Approaches to Language*. Toim. J. Klavans ja P. Resnik, lk 49–66.
- Danlos, Laurence 1992. Support verb constructions: linguistic properties, representation, translation. – *French Language Studies 2*, Cambridge: Cambridge University Press, lk 1–32.
- Días, Gaël, Heiki-Jaan Kaalep ja Kadri Muischnek 2001. Automatic Extraction of Verb Phrases from Annotated Corpora: A Linguistic Evaluation for Estonian. – *ACL 39th Annual Meeting and 10th Conference of the European Chapter. Workshop: Collocation, Computational Extraction, Analysis and Exploitation*. Institut de Recherche en Informatique de Toulouse and Université des Sciences Sociales. Toulouse, France, lk 47–53.
- EKG I = Mati Erelt, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1995. Eesti keele grammatika I. Morfoloogia. Sõnamoodustus. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut.
- EKG II = Erelt, Mati, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1993. Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: Kiri. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- EKK = Mati Erelt, Tiiu Erelt, Kristiina Ross 2000. Eesti keele käsiraamat. Teine, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- EKSS = Eesti kirjakeele seletussõnaraamat. Köited I–VI, 1988–2001. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut/Eesti Keele Instituut/Eesti Keele Sihtasutus.
- Erbach, Gregor ja Brigitte Krenn 1993. Idioms and Support Verb Constructions. – J. Nerbonne, K. Netter, C. Pollard (eds), *German in Head-Driven Phrase Structure Grammar*. CSLI Lecture Notes Nr. 46. CSLI Publications, Stanford: CA, lk. 365–396.
- Erelt, Mati (toimetaja) 2003. *Estonian Language*. *Linguistica Uralica* supplementary series vol 1. Tallinn: Estonian Academy Publishers.
- Erelt, Mati ja Helle Metslang 1998. Oma või võõras? (“Muutuv keel”) – *Keel ja Kirjandus* nr 10, lk 657–668.
- Eslon, Pille 2004a. Mõningatest korrelatsioonidest vene ja eesti verbisüsteemis. *Toimiv keel II. Töid rakenduslingvistika alalt*. Tallinna Pedagoogikaülikooli eesti filoloogia osakonna toimetised 3. Tallinn: TPÜ kirjastus, lk 103–122.
- Eslon, Pille 2004b = Пилле Эслон, О грамматикализации аналитических глаголов эстонского языка. *Linguistica Uralica* XL nr 2, lk 95–107.
- Everaert, Martin, Erik-Jan van der Linden, Andre Schenk ja Rob Schreuder 1995. Introduction. – *Idioms. structural and psychological perspectives*. Toimetanud Martin Everaert, Erik-Jan van der Linden, Andre Schenk, Rob Schreuder, lk 1–14.
- Evert, Stefan 2005. *The statistics of word cooccurrences: word pairs and collocations*. PhD dissertatsioon aadressil <http://elib.uni-stuttgart.de/opus/volltexte/2005/2371/> (14.04.2006)
- Fillmore, Charles J. 2002. Varieties of “Support” Constructions. – *Second International Conference on Construction Grammar*. University of Helsinki, 21–22.
- Fillmore, Charles J. 2003. *Multiword Expressions: An Extremist Approach*. – Ettekande slaidid internetiaadressil http://www.bbaw.de/forschung/kollokationen/documents/coll_fillmore_mwe.pdf (12.10.2003)

- Fillmore, Charles J., Paul Kay ja Mary Catherine O'Connor 1988. Regularity and idiomaticity in grammatical constructions: the case of *let alone*. – *Language*, 64, 501–538.
- Fillmore, Charles J., Collin Wooters ja Charles Baker 2001. Building a Large Lexical Databank Which Provides Deep Semantics. – *Proceedings of the Pacific Asian Conference on Language, Information and Computation*. Hong Kong. Internetidokument aadressil <http://www.icsi.berkeley.edu/framenet/> (14. 03. 2006)
- Fleischer, Wolfgang 1982. *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- Fraser, Bruce 1970. Idioms within a Transformational Grammar. – *Foundations of Language*, 6, lk 22–42.
- Gibbs, Raymond W. Jr 1990. Psycholinguistic studies on the conceptual basis of idiomaticity. – *Cognitive Linguistics* 1–4, lk 417–451.
- Gläser, Rosemarie 1998. The Stylistic Potential of Phraseological Units in the Light of Genre Analysis. – *Phraseology. Theory, analysis, applications*. Toimetanud A. P. Cowie. Oxford: University Press, lk 125–143.
- Grimshaw, Jane ja Armin Mester 1998. Light verbs and Θ -marking. – *Linguistic Inquiry* 19 (2), lk 205–232.
- Hasselblatt, Cornelius 1990. Das estnische Partikelverb als Lehnübersetzung aus dem Deutschen. *Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica*. Band 31. Wiesbaden: Otto Harassowitz.
- Hasselblatt, Cornelius 2000. Eesti keele ainsuse sisseütlev on lühike. – *Keel ja Kirjandus* nr 11, lk 796–803.
- Heine, Bernd 2002. On the Role of Context in Grammaticalization. – *New Reflections on Grammaticalization*. Toimetanud I. Wischer, G. Diewald. Amsterdam: John Benjamins, lk 83–101.
- Heine, Bernd ja Tania Kuteva 2002. *World Lexicon of Grammaticalization*. Cambridge: University Press.
- Helbig, Gerhard ja Joachim Buscha 1988. *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Leipzig: Verlag Enzyklopädie.
- Hint, Mati 1996. Eesti keel okupatsiooni järel. – *Keel ja Kirjandus* nr 2, lk 802–808.
- Hook, Peter 1991. The Emergence of Perfective Aspect in Indo-Aryan Languages. – *Approaches to Grammaticalization*. Toimetanud E. Traugott, B. Heine. Amsterdam: John Benjamins lk 59–89.
- Hopper, Paul J., Elizabeth C. Traugott 2003. *Grammaticalization*. 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Howarth, Peter 1998. *The Phraseology of Learner's Academic Writing*. – *Phraseology. Theory, analysis and applications*. Toimetanud A. P. Cowie. Oxford: University Press, lk 161–186.
- Huddleston, Rodney ja Geoffrey K. Pullum 2002. *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge: University Press.
- Häkkinen, Kaisa 2000. *Idiomin määritelmä*. – *Fennistica fausta in honorem Mauno Koski septuagenarii = Juhlakirja Mauno Kosken 70-vuotispäivän kunniaksi*. Åbo : Åbo Akademis tryckeri, lk 1–15.
- Jaanits, Kadri 2004. Leksikaalsetest kollokatsioonidest eesti ja soome keeles. Magistritöö võrguaadressil <http://ester.utlib.ee> (17. 02. 2006)
- R. Jackendoff, Ray 1997. *The Architecture of the Language Faculty*. MA: The MIT Press.

- Jespersen, Otto Jens 1965 [1909]. A Modern English Grammar on Historical Principles, Part VI, Morphology. London: George Allen and Unwin Ltd.
- Kaalep, Heiki-Jaan ja Kadri Muischnek 2002. Eesti kirjakeele sagedussõnastik. Tartu: TÜ Kirjastus.
- Kaalep, Heiki-Jaan ja Kadri Muischnek 2003. Püsiühendite leidmine suurtest tekstikorpustest. – Eesti Keele Instituudi toimetised 12. Toimiv keel I Töid rakenduslingvistika alalt. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 101–118.
- Kaalep, Heiki-Jaan ja Kadri Muischnek. 2003. Inconsistent Selectional Criteria in Semi-automatic Multi-word Unit Extraction. – COMPLEX 2003, 7th Conference on Computational Lexicography and Corpus Research, Toimetanud F. Kiefer ja J. Pajzs, Research Institute for Linguistics, Hungarian Academy of Sciences, Budapest, lk 27–36.
- Kaalep, Heiki-Jaan ja Kadri Muischnek 2001. The corpora of Estonian at the University of Tartu: the current situation. – Proceedings of the Second Baltic Conference on Human Language Technologies. Institute of Cybernetics, Tallinn University of Technology. Institute of the Estonian Language. Toimetanud Margit Langemets ja Priit Penjam. Tallinn, lk 267–272.
- Kaalep, Heiki-Jaan ja Tarmo Vaino 2000. Teksti täielik morfoloogiline analüüs lingvisti töövahendite komplektis. – Arvutuslingvistikalt inimesele. Tartu, lk 87 – 99.
- Kasik, Reet 1968. Omastavalise täiendi subjektilisusest ja objektilisusest *mine*-konstruktsioonis. Keel ja struktuur 2. Töid struktuuraalse ja matemaatilise lingvistika alalt. TRÜ eesti keele kateeder. Tartu, lk 127–139.
- Kasik, Reet 1970. Lähtelause subjekt ja objekt deverbaalsubstantiivilistes nominalisatsioonides. Keel ja struktuur 4. Töid struktuuraalse ja matemaatilise lingvistika alalt. TRÜ eesti keele kateeder. Tartu, lk 121–133.
- Kasik, Reet 1975. Verbi ja verbaalsubstantiivide tuletusvahekorrad tänapäeva eesti keeles. Keele modelleerimise probleeme 5. TRÜ toimetised, vihik 363, lk 3–162.
- Kasik, Reet 1996. Eesti keele sõnatuletus. Tartu, TÜ Kirjastus.
- Kasik, Reet 1999. Ajab segadusse: eesti ja soome leksikaalsetest erinevustest. – Lähivertailuja 10. Folia Fennistica & Linguistica 23. Toim. Lembit Vaba ja Heikki Hurta. Tampere: Tampereen Yliopiston Suomen kielen ja Yleisen Kielitieteen laitos, lk 29–38.
- Kask, Arnold 1960. Eesti keele lauseliigendusest ja lauseliikmeist. – Keel ja Kirjandus nr 4, lk 237–243.
- Katz, Jerrold J. 1973. Compositionality, Idiomaticity and Lexical Substitution. – A Festschrift for Morris Halle. Toimetanud Stephen R. Anderson and Paul Kiparsky, lk 357–376.
- Kettunen, Lauri 1924. Lauseliikmed eesti keeles. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus.
- Kio, Kati 2002. Sisseütleva ja suunduva käände probleemistikust. Bakalaureusetöö. Käsikiri TÜ eesti keele õppetoolis.
- Kont, Karl 1963. Käändsõnaline objekt läänemeresoome keeltes. Eesti NSV Teaduste Akademia Keel ja Kirjanduse Instituudi uurimused IX. Tallinn.
- Koptjevskaja-Tamm, Maria 1993. Nominalizations. London/New York: Routledge.
- Koptjevskaja-Tamm, Maria 2003. Action Nominal Constructions in the languages of Europe. – Frans Plank (toimetaja). Noun Phrase Structure in the Languages of Europe. Berlin: Mouton de Gruyter, lk 723–759.

- Krenn, Brigitte 1998. A Representation-scheme and database for German support-verb constructions. – Proceedings of KONVENS-98. Bielefeld, Germany, 1998. Internetidokument aadressil <http://www.ai.univie.ac.at/~brigitte/lit.html>
- Krikmann, Arvo 1997. Sisesevaateid folkloori lühivormidesse I: Põhimõisteid, žanrisuhteid, üldprobleeme. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Krikmann, Arvo 2003. Kaasaegse metafoorieooria panus parömioloogiasse. – Uurimusi folkloori lühivormidest. Reetor 1. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Folkloristika osakond, Eesti Kultuuriloo ja Folkloristika Keskus, lk 52–144.
- Krikmann, Arvo 2004. “Sai hea obaduse vastu obadust”: Löömist ja peksmist märkivad väljendid eesti keeles. Reetor 3. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Folkloristika osakond, Eesti Kultuuriloo ja Folkloristika Keskus.
- Kure, Kristjan 1950. Eesti keele grammatika. Tuletusõpetus ja lihtlause süntaks keskkooli IX klassile, õpetajate seminaridele ja instituutidele. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Kure, Kristjan 1963. Eesti keele lauseõpetuse põhiküsimusi. – Eesti keele süntaksi küsimusi. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 7–97.
- Kuteva, Tania 2001. Auxiliation. An Enquiry into the Nature of Grammaticalization. Oxford: Oxford University Press.
- Langemets, Margit, Sirje Mäearu ja Ülle Viks 2003. Leksikograafide elust: Lexicom 2002 ja Euralex 2002. – Keel ja Kirjandus nr 1, lk 42–51.
- Lehmann, Christian 2002. New reflections on grammaticalization and lexicalization. – New Reflections on Grammaticalization. Proceedings from the International Symposium on Grammaticalization. Typological Studies in Language 49. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, lk 1–18.
- Makkai, Adam 1972. Idiom structure in English. The Hague – Paris: Mouton.
- Meltšuk, Igor 1998. Collocations and Lexical Functions. – Phraseology. Theory, analysis and applications, toimetanud A. P. Cowie. Oxford: UP, 1998, lk 23–53.
- Metslang, Helle 1997. Eesti prefiksaaladverbist *ära* soome keele taustal. – Lähivertailuja 9. Suomalais-virolainen kontrastiiviseminaari 3.–5. 1996, Lammi. Castrenianumin toimitteita 53. Helsinki, lk 31–46.
- Mihkla, Karl 1963. Sõnauhend kaasaja eesti keeles. – Eesti keele süntaksi küsimusi. Keele ja Kirjanduse Instituudi uurimused VIII. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 98–215
- Mihkla, Karl (toimetaja) 1964. Eesti keele süntaks I. Prooviartikleid lihtlause süntaksi alalt. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn.
- Mihkla, Karl, L. Rannut, E. Riikoja, A. Admann 1974. Eesti keele lauseõpetuse põhi-jooned I. Lihtlause. Toimetanud E. Nurm. ENSV TA KKI. Tallinn: Valgus.
- Mihkla, Karl ja Aavo Valmis 1979. Eesti keele süntaks kõrgkoolidele. Tallinn: Valgus.
- Moon, Rosamund 1998. Fixed Expressions and Idioms in English. A Corpus-Based Approach. Oxford: Clarendon Press.
- Muischnek, Kadri 2004a. Noomeni ja verbi püsiühendid eesti keeles. Lauseliikmeid eesti keeles. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli preprintid number 1. Tartu, lk 50–56.
- Muischnek, Kadri 2004b. Verbi ja noomeni püsiühenditest eesti keeles. – Keel ja Kirjandus nr 8 lk 574–589.
- Muischnek, Kadri 2005. Eesti keele tugiverbid ja nende mõju lause ehitusele. – Emakeele Seltsi aastaraamat 50, lk 11–38.

- Muuk, Elmar 1938. Verbide ja verbaalnoomenite kokkukirjutamisest. – Eesti Keel nr 1, lk 4–17.
- Mägiste, Julius 1982. Estnisches Etymologisches Wörterbuch. Finnisch-Ugrische Gesellschaft, Helsinki.
- Müürisep, Kaili 2000. Eesti keele arvutigrammatika: süntaks. *Dissertationes Mathematicae Universitatis Tartuensis*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Nenonen, Marja 2002. Idiomit ja leksikko. Lausekeidiomien syntaktisia, semanttisia ja morfologisia piirteita suomen kielessä. Joensuun Yliopiston humanistisia julkaisuja nr 29. Joensuu.
- Nenonen, Marja ja Jussi Niemi 1999. Morphological Isolates in Idioms: Cranberries or Real Words? – *Brain and Language* 68, lk 158–164.
- Nenonen, Marja ja Jussi Niemi 2004. Mismatches between number and numerosity: Perceptual salience and Givón's quantity principles. – Nenonen, Marja (toim). *Papers from the 30th Finnish Conference of Linguistics*, Joensuu, May 15–16, 2003. *Studies in Languages* 39, University of Joensuu, lk 129–134.
- Newmeyer, Frederick J. 1974. The regularity of idiom behavior. – *Lingua* 34, lk 327–342.
- Nicolas, Tim 1995. Semantics of Idiom Modification. – *Idioms: structural and psychological perspectives*. Toim. Martin Everaert, Erik-Jan van der Linden, Andre Schenk, Rob Schreuder, lk 233–252.
- Nunberg, Geoffrey, Ivan A. Sag ja Thomas Wasow 1994. Idioms. – *Language*, vol. 70 nr 3, lk 491–538.
- Nurm, Ernst 1924. Eesti keele süntaksi ülevaade. – Eesti Kirjandus nr 7, lk 285–299; nr 8 lk 326–334; nr 9 lk 373–386; nr 10 lk 430–442.
- Oflazer, Kemal, Özlem Cetinoglu ja Bilge Say 2004. Integrating Morphology with Multi-word Expression Processing in Turkish. *Second ACL Workshop on Multiword Expressions: Integrated Processing*, lk 64–71.
- Ojutkangas, Krista 2000. Ruumiinosannimien kielipiillistumisesta suomessa ja virossa. *Virittäjä* nr 1, lk 2–21.
- Pajusalu, Renate 1999. Deiktikud eesti keeles. *Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis* 8. Tartu: TÜ Kirjastus.
- Pajusalu, Renate, Iiona Tragel, Ann Veismann ja Maigi Vija 2004. Tuumsõnade semantikat ja pragmaatikat. Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 5. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Palmer, Frank 1994. *Grammatical roles and relations*. Cambridge: University Press.
- Pihlak, Ants 1985a. Eesti ühendverbid ja perifrastilised verbid aspektitähenduse väljendajana. *Ars Grammatica* 1985. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: “Valgus”, lk 62–93.
- Pihlak, Ants 1985b. Tähelepanekuid kursiivsusest ja terminatiivsusest eesti keeles. – *Keel ja Kirjandus* nr 3, lk 149–158.
- Pöld, Harald 1922. Eesti keeleõpetus. II jagu. Lauseõpetus. Eesti Kirjanduse Seltsi toimetused 15. Tallinn: G. Pihlaka kirjastus.
- Rajandi, Henno ja Helle Metslang 1979. Määratud ja määramata objekt. ENSV TA Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Valgus.
- Riehemann, Susanne 2001. *A Constructional Approach to Idioms and Word Formation*. PhD dissertatsioon internetiaadressil <http://doors.stanford.edu/sr-diss.pdf> (11.03.2006)
- Rätsep, Huno 1969. Ühendverbide reksioonistruktuuri iseärasustest eesti keeles. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 14–15, lk 59–77.

- Rätsep, Huno 1973. Eesti keele väljendverbide olemusest. – Keel ja Kirjandus nr. 1, lk 25–30.
- Rätsep, Huno 1978. Eesti keele lihtlausete tüübid. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised nr. 12. Tallinn: Valgus.
- Saareste, Andrus 1979. Eesti keele mõisteline sõnaraamat. Uppsala: Finsk-Ugriska Institutionen.
- Sag, Ivan A., Timothy Baldwin, Francis Bond, Ann Copestake ja Dan Flickinger 2002. Multiword Expressions: A Pain in the Neck for NLP. – Proceedings of the 3rd International Conference on Intelligent Text Processing and Computational Linguistics (CICLing-2002), Mexico City, Mexico, lk 1–15. Internetidokument aadressil <http://lingo.stanford.edu/pubs/WP-2001-03.pdf>
- Smadja, Frank 1993. Retrieving Collocations from Text: Xtract. – Computational Linguistics 19/1, lk 143–177.
- Schenk, André 1995. The Syntactic Behavior of Idioms. – Idioms: structural and psychological perspectives. Toim. Martin Everaert, Erik-Jan van der Linden, Andre Schenk, Rob Schreuder, Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, lk 253–272.
- Zinsmeister, Heike ja Ulrich Heid 2003. Significant triples: Adjective+Noun+Verb Combinations. – Proceedings of Complex 2003, Budapest, lk 92–101.
- Tauli, Valter 1972. Eesti grammatika I. Hääliku-, vormi- ja sõnaõpetus. Uppsala: Institutionen för finsk-ugriska språk. Soome-Ugri keelte Instituut.
- Tauli, Valter 1980. Eesti grammatika II. Lauseõpetus. Uppsala: Finsk-ugriska institutionen.
- Tragel, Ilona 2000. Usage of the verb *andma* ‘to give’ in the domain of verbal communication. – Estonian Typological Studies IV. Toimetanud Mati Ereht. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 3. Tartu, lk 146–172.
- Tragel, Ilona 2003. Eesti keele tuumverbid. – Dissertationes Linguisticae Universitatis Tartuensis. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Vaiss, Natalia 2004. Eesti keele aspekti väljendusvõimalusi vene keele taustal. Magistritöö. Käsikiri TpedI eesti keele osakonnas.
- Vakk, Feliks 1970. Suured ninad murdsid päid. (Pea ja selle osad rahvalike ütluste peeglis). ENSV TA KKI. Tallinn: Valgus.
- Vakk, Feliks 1974. Fraseoloogiline ülekanne ja selle tüübid. – Keel ja Kirjandus nr 7, lk 404–411.
- Valgma, Johannes 1955. Eesti keele fraseoloogiast. – Nõukogude Kool nr 3, lk 144–154.
- Valgma, Johannes ja Nikolai Rimmel 1968. Eesti keele grammatika. Käsiraamat. Tallinn: Valgus.
- Van Valin, Robert D. Jr. 2001. An Introduction to Syntax. Cambridge: University Press.
- Veismann, Ann, Ilona Tragel ja Renate Pajusalu 2002. Eesti keele põhisõnavara operaatoritest. Katseid verbide ja kaassõnadega. – Tähendusepüüdja. TÜ üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 3. Tartu, lk 312–328.
- Viks, Ülle 1992. Väike vormisõnastik I–II Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1973. Eesti-Saksa sõnaraamat. Neljas, muutmata trükk teisest, Jakob Hurda redigeeritud väljaandest. Tallinn: Valgus.
- Wood, Mary McGree 1986. A Definition of Idiom. – Bloomington: Indiana University Linguistics Club.

- Õim, Asta 1991. Sünonüümisõnastik. Tallinn.
- Õim, Asta 1993. Fraseoloogiasõnaraamat. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Õim, Katre 2003. Võrdluste struktuurist ja kujundisemantikast. Reetor 2. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum. Folkloristika osakond. Eesti Kultuuriloo ja Folkloristika Keskus.
- Õim, Katre 2005. Fraseologism *versus* kõnekäänd. – Emakeele Seltsi aastaraamat 50, lk 129–142.

SUMMARY

Fixed expressions consisting of verbs and nouns in Estonian

The present doctoral dissertation deals with a subtype of fixed expressions in Estonian, namely those consisting of a verb and a noun phrase and functioning as a predicate in a clause. These fixed expressions make up a cline ranging from opaque idioms to collocations.

The research has been based on a database of fixed expressions and on the corpora of written language, a subpart of which has been annotated for fixed expressions. The problem of fixed expressions in the spoken language remains outside of the scope of this dissertation.

The dissertation consists of seven papers published during the years 2002–2006. These papers analyze the subtypes of the fixed expressions, explore the typical verbs and nouns that make up a fixed expression. Based on a corpus annotated for these fixed expressions, the usage of fixed expressions in written text and the variability of these fixed expressions are discussed.

Typical verb in a fixed expression is a frequent, polysemous verb that expresses general concepts, e.g. *tegema* ‘to do’, *minema* ‘to go’, *panema* ‘to put’, *võtma* ‘to take’, *saama* ‘to get’, *andma* ‘to give’ etc.

The nouns typically used in the fixed expressions are not those topmost frequent in the (written) language. These nouns are morphologically simple and express a somatic or other ordinary, everyday-life concept, e.g. *käsi* ‘hand’, *silma* ‘eye’, *pea* ‘head’, *hing* ‘soul’ etc.

An interesting group among the nominal components of the fixed expressions are idiomatic isolates – word-forms that appear only as a part of a certain idiom (or a few idioms), e.g. *plehku* (*panema*), *luuslanki* (*lööma*).

Among the subtypes of the fixed expressions the support verb constructions receive most attention as they have not been described and analyzed in Estonian before. A support verb construction is a noun-verb combination, in which the verb is semantically relatively empty in this context and the noun expresses an action of some kind and is actually the predicate of the construction. The fundamental idea of a support verb construction is the realization of the semantic actants of the noun as syntactic actants of the support verb.

Most common type of the support verb construction consists of a verb and its object or, more rarely, some other argument. In this case the actor of the action expressed by the predicative noun is coded as the subject of the support verb, e.g. *Jüri teeb tööd* ‘lit. Jüri does work; Jüri is working’. Another subtype of the support verb constructions is used to express the impersonal meaning. In this case the predicative noun is coded as the subject of the support verb and often the actor remains unspecified, e.g. *Töö käis kähku ja korralikult* ‘lit. Work went quickly and neatly; The job was done quickly and neatly’.

Often the frequent verbs with polysemous and general meaning can be used as support verbs, e.g. *tegema* ‘to do’, *pidama* ‘to keep, to hold’, *käima* ‘to go’ etc. On the other hand, there are some verbs used only as support verbs, e.g. *toimuma* ‘to take place’ or *sooritama* ‘to perform’.

The support verbs of Estonian can be divided into productive and semi-productive. The productive support verbs (e.g. *tegema* ‘to do’, *tegelema* ‘to deal with’, *käima* ‘to go’ etc) can be viewed as to some extent grammaticalized items having some properties of the auxiliary verbs. A member of the semi-productive group of the support verbs combines with a certain group of predicative nouns to form a support verb construction, this group of nouns can often be defined with a certain semantic field, e.g. *peab ettekande, loengu, kõne* ‘lit. holds ,presentation, lecture, speech; makes a presentation, delivers a lecture, a speech’. These support verb constructions can be viewed as instances of lexicalization.

The present thesis also deals with the question of variation of verbal fixed expressions in written texts. The verb of the fixed expression combines freely with all the grammatical categories relevant for the verb. The frozenness vs variability of the nominal component of the fixed expression depends on the type of the expression (opaque idiom vs transparent idiom vs support verb construction vs collocation). The nominal component of the opaque idiom was totally frozen in the analyzed corpus. The opaque idiom was always modified as a whole, with adverbials. But the transparent idioms show some variation. Some of the nominal components of the transparent idioms could be modified with an attribute in the corpus; there were also instances of number and case alternation. As for support verb constructions, the nominal component is often modified with an attribute and often allows free case and number alternations.

In addition to linguistic problems, this dissertation also addresses some problems that this kind of fixed expressions pose for the computational treatment of Estonian.

For a morphologically rich fleective language, like Estonian, morphological analysis and disambiguation prior to the detecting of the multi-word unit in text is essential. But the components of a verb-centered multi-word units behave differently in texts: the verb combines freely with all the grammatical categories relevant for the verb and so the lemma of the verb should be detected. In contrast, the nominal component of such expression is either totally frozen or shows restricted variation, so the word-form found in text should be kept and the variation is better handled by generating the needed word-forms in the database of the fixed expressions.

ELULOOKIRJELDUS

Kadri Muischnek

Kodakondsus: Eesti
Sündinud: 15. jaanuaril 1965
abielus, 1 laps
Aadress: Tartu Ülikool, eesti ja soome-ugri keeleteaduse osakond
Ülikooli 18, Tartu 51014
Telefon: 737 5942
e-post: Kadri.Muischnek@ut.ee

Haridus

1983 Tartu 2. Keskkool
1988 Tartu Ülikool, eesti filoloogia
1998 Tartu Ülikool, *magister artium* (üldkeeleteadus)
2000–2006 Tartu Ülikool, doktoriõpe (eesti keel)

Teenistuskäik

1988–1990 TÜ eesti keele labori vanemlaborant
1990–1992 TÜ eesti keele labori nooremteadur
alates 1992 TÜ eesti filoloogia osakonna / eesti ja soome-ugri keeleteaduse osakonna teadur

CURRICULUM VITAE

Kadri Muischnek

Citizenship: Estonian
Date of birth: 15. 01. 1965
Married, one child
Address: University of Tartu, Department of Estonian and Finno-Ugric
Linguistics
Ülikooli 18, Tartu 51014
e-mail: Kadri.Muischnek@ut.ee

Education

1983 Tartu Secondary School No 2
1988 University of Tartu, Estonian language and literature
1998: University of Tartu, MA in General Linguistics
2000–2006 PhD student at the University of Tartu

Professional experience

1988–1990 assistant at the Laboratory of Estonian, University of Tartu
1990–1992 younger research fellow at the Laboratory of Estonian,
University of Tartu
from 1992 research fellow at the Department of Estonian and Finno-Ugric
Linguistics, University of Tartu